FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

M. 9877: 1-125.

Småland
Eksjö
uppt. ai 1945

Uppt. av Signe Aschan
Eksjö

Stadstraditioner fr. Eksjö s. 1-125

(motsvarar egentl. de uppteckningar,
som A. B. Rooth gjorde 1943;
acc.nr. M. 8761-62 eft. fr. Aschans
uppgifter.)

Avskrift.

M. 9877:1-45

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Småland
Eksjö
uppt. 1945.

uppt. av Signe Aschan
Eksjö

Stadstraditioner fr. Eksjö. s. 1-45.

Bör bifogas M. 9877 som är original

ning vid Lunds Universitet

9877

Rektorsgården.

Till flydda tider återgår min tanke än så gärna.....

I den gamla rektorsgården 1:sta Kv. 35, nuvarande N. Storgatan 23, bodde min farfarsfarfar Rektor Pehr Georg Aschan född den 29/9 1726. Han blev rektor i Ekesiöö 1761 och avled härstädes 1813.

Den gamla gården hade från början rödfärgat liggtimmer, bekläddes senare med ohyvlad brädfodring, vilken bortrevs på 1850-talet och ersattes med hyvlad brädfodring. Den hade i nedre våningen 3 rum och kök och i övre våningen 4 rum.

Från Norra Storgatan gick förstugan rakt genom huset till den vackert planterade gården med sina uråldriga syrenträd. I norr och söder begränsades gården av ett plank av rödmålade breda bräder.

På gårdens västra del låg en rödmålad uthusbyggnad med portgång mot Nygatan. Denna portgång hade en svartmålad synnerligen vackert arbetad port.

Den gamla gården befann sig i sitt ursprungliga skick och användes som rektorsgård ända till 1904, då köpman C.F.Svensson inköpte gården och ändrade nedre våningen till affärslokal och även omändrade gårdsinteriören.

Rektor Erik Lagerberg var den siste innehavaren av gamla rektorsgården.

Foto. finnes i Fornminnesgården.

Gammal bebyggelse.

Då läroverket för gossar år 1846 var färdigbyggt och togs i bruk såldes den gamla läroverksbyggnaden, som var belägen i 3:dje Kvarteret söder om kyrkan. Den låg i nuvarande södra Kyrkogatan med gavlarna åt öster och väster. Den inköptes av min farfar Rådman Felix Aschan, nedrevs och uppfördes på Rolandsdam invid ån mellan boningshuset och stora logen.

I denna byggnad inreddes stall och ladugård samt lada. Huset stod kvar till början av 1890-talet, då det flyttades

söder om stora boningshuset där det ombyggdes och utökades.

Vid sjön Rokalvens utlopp i ån var anlagt vattenfall, som drev tröskverk och såg, belägna i stora logen vid norra gaveln. Sammanbyggt med denna gavel var en mindre byggnad, som inrymde vattenhjul, stamp och barkkvarn. Norr om denna byggnad fanns tvenne mindre hus, som inrymde ålkistor. Vid varma sommardagar duschades flitigt under fallet.

Vid ån fanns även ett präktigt badhus, ibland kunde det hända, att man fick ett nyp av kräftor - av dessa fanns det gott om i ån.

På Rolandsdam fanns det även en karpdamm.

Fornminnesgården

är belägen Kv. Kopparslagaren Nō 2, Arendt Byggmästares gata Nō 20, gården är en gammal hantverkaregård, som torde härröra från 1600-talet.

Eksjö och Vedbo fornminnesförening inköpte densamma år 1924 av Kopparslagare J.L. Sundholms sterbhus. Fastigheten är en s.k. kringbyggd gård med överbyggd inkörsport åt Arendt Byggmästares gata, samt en mindre port mellan boningshuset och uthusen åt norr.

Boningshusen, som äro sammanbyggda äro uppförda under tre olika tidsskeden.

Uthusen innehålla stall, vedbodar, vind och bodar.

Alla utrymmen utnyttjas för föreningens samlingar.

La´kakelagg.

Bland fornminnesföreningens samlingar finnes en la´kakelagg av gjutjärn med handtag, på handtaget står årtalet 1723 inristat.

På denna lagg bakades bröd på så sätt, att en utbakad kaka lades på laggen som sattes på glöden i den öppna spiseln, där kakan bakades.

En äldre man som såg denna lagg berättade: "en sådan hade min mor inte råd att skaffa, utan hon gjorde bullar av degen, som hon tryckte fast på den heta spismuren. Då bullarna voro

ning vid Lunds Universitet
9877

färdiga lossnade de och inget bröd var så gott som det mor bakade".

En gammal man

som besökte fornminnesgården berättade, då han fick se ett mangelträ: "min mor hade kavel, men inte mangelträ och då hon skulle mangla och hade svepat kläderna på kaveln, tog hon fram en stor trälåda, som hon satte över kaveln, sedan plockade hon oss småbarn i lådan och så manglade hon med den och det gick riktigt bra".

Vaxblekaregården

belägen Kv. Vaxblekaren Arendt Byggmästares gata Nō 4 /gammal beteckning 2:dra Kv. Nō 30/ är en gammal hantverkaregård från 1600-talet, som var oförvanskad till i början av 1900-talet, då Missionären Påhlman Eksjö köpte densamma.

Min mor Fru Hélène Aschan f. Wickelius f. i Ekesjö 1849 kommer mycket väl ihåg då det blektes vax på Vaxblekaregården. Hon brukar tala om hur vackert det var att se de gula vaxkakorna ligga till blekning i de stora vattenfyllda karen på gården, då det var starkt solsken. Själva vaxblekeriet flyttades under senare delen av 1800-talet till Vrigstad nära Säfsjö.

Apoteket.

Apoteket i Ekesjö anlades år 1737 av apotekaren Jean Jacob Wollhard, min farmorsmormorsfar. På resa genom Ekesjö erfor han, att det ej fanns något apotek i staden, varför han begärde och erhöll tillstånd att anlägga ett sådant härstädes. W. undergick examen inför K. collegium medicum, samt förklarades av collegium för "en erfaren och rättskaffens apotekare".

Han var född i Hamburg 1695 och inflyttade till Sverige år 1737 och avled i Ekesjö den 2 Okt. 1755.

Gammalt köpmanshus

Bergmanska gården.

Fastigheten 1:sta Kv. Nō 39 och 40 ägdes i slutet av 1700-

ning vid Lunds Universitet
9877

talet och intill 1825 av Rådmannen och Handlanden Sven Ekstrand. Efter hans död 1825 inköptes den av Handlanden Joh. Magnus Bergman, som idkade diversehandel och det är troligt att förutvarande innehavaren gjort detsamma.

Den yngsta dottern Fröken Hedda Bergman avled 1924 vid 82 års ålder och var således gården i Bergmanska familjens ägo nära 100 år och var den intill hennes död oförändrad med undantag av smärre förändringar. Syskonen Bergman ihågkom Eksjö stad med donationer.

Efter Fröken Bergmans död inköptes fastigheten av Manufakturhandlanden Carl O. Johansson. Han har samma affärslokal som Ekstrands såväl företrädare som efterträdare, de senare ha varit flera. Carl O. Johansson har utökat affärslokalen genom att lägga till rum både vid Torget och Norra Storgatan.

Nuvarande ägaren ändrade och moderniserade före sin inflyttning övre våningen. Under denna omändring upptäcktes målningar å såväl tak som väggar. De tilldrogo sig berättigad uppmärksamhet och Fornminnesföreningen lät fotografera desamma. Numera finnes en målning blottad, en medaljong i taket i hörnrummet över affären.

Lilla huset som var sammanhängande med stora hörnhuset och beläget vid Norra Storgatan revs 1939 och inköptes då av staden till Eksjö och Vedbo Fornminnesförening. Vid rivningen påträffades vackra och till stor del väl bibehållna målningar. Dessa målningar hade man dock till största delen kännedom om sedan föregående omtapetseringar. Fornminnesföreningen lät fotografera desamma.

Köksavdelningen var ej med i köpet. Den hade sålts åt annat håll.

Ett modernt hus uppfördes där 1939.

Min farmor Fru Fredrique Aschan f. Holmström f. i Ekesjö 1810 berättade, att Jonas Alströmer i sin ungdom varit biträde i den affärslokal vars innehavare Rådman Ekstrand senare var.

9877

Gammalt köpmanshus

Holmströmska gården.

Den fastighet Arendt Byggmästares gata 2, där Handlanden E.W. Melanders affär nu är inredd ägdes på 1700-talet av min farmorsfarfar Joh. Holmström, som drev handel därstädes.

Försäljningen skedde genom luckor vars lämmar fälldes ut åt gatan och tjänstgjorde som disk, köparna stodo ute på gatan. Luckorna voro försedda med vackert arbetade järnbeslag.

I detta hus fanns i nedre våningen handelsbod samt 3 rum och kök, därav en mycket stor sal, som på 1860-talet förhyrdes av en hökare Landegren, han uthyrde i sin tur salen till offentliga möten - där visades sålunda vaxkabinett, där höllos trolleriföreställningar m.m.

Där var det också som metodisterna höllo sina första möten i Eksjö på 1870-talet.

Salen var försedd med öppen spis och grova bjälkar i taket. I handelsboden var taket vitt med små blåa stjärnor.

Landegren hade hökeri och jag minns, att under min barndom sålde han sina varor genom luckorna.

Gårdens inredning var på det hela taget oförändrad ända tills köpman Melander inredde sin affär omkring 1930.

Det rödfärgade liggtimmershuset med sin utskjutande övervåning brädfodrades på 1890-talet och blevo då handelsluckorna övertäckta.

Gården var i släkten till början av 1900-talet, då Fru Carin Borg f. Aschan sålde densamma.

Borgardräkt.

Min kusin Fröken Adèle Borg Eksjö, har knappar, som tillhört hennes mormorsfars /min farmorsfars/ Rådman Johan Olof Holmströms borgardräkt.

På dessa knappar finnes Eksjö Vapen anbringat /en ek med utgrenade rötter/.

Knapparna ha' sin gamla äkta förgyllning kvar och glänsa som guld.

Rådman Holmström var född i Ekesjö den 28/3 1781, avled därstädes den 19/12 1847.

ning vid Lunds Universitet

9877

Tobaksplantering.

Min farfarsfar Rådman Nils Martin Aschan född 1797 död 1857, hade tobaksplantering till husbehov på en liten ö, som kallades Sibirien /ön kallades även Finland/ midt för nuv. Frälsningsarméns lokal. Den låg i ån, som flyter genom norra staden.

Senare byggdes där ett litet bostadshus, som nedbrann 1889.

Spöstock och spöslitning.

Under rubriken Vattentornet skaldade en person i Smålandstidningen tisdagen den 24 november 1942, bl.a. om tvenne stenar, som finnas i vattenledningsparken, en runsten och en annan av mindre historisk valör. Om den sistnämnde heter det i dikten:

"Ett ögonblick vi ägna nu stenen nummer två,
den stora runda bjässen med järnbeslag uppå.
Vad ändamål den tjänat i tiden, som har flytt,
sig säkert mången frågat och hjärnan därmed brytt.
Men vi skall inte forska uti dess hemlighet
ej heller skall vi störa och göra stor förtret.
Må den sin saga gömma i sprickor och i hål,
ty säkert har den tjänat ett värdigt ändamål".

Med anledning av dessa rader vill jag omtala vad jag känner till om den stora järnbeslagna stenen.

Den påträffades vid reparation av Norra åbron år 1923 i det skick den nu befinner sig, hopbunden med järnband. Stenen har tidigare utgjort foten till en spöstock. En spöstock eller skampåle var som bekant en pelare av sten eller trä, vid vilken man brukade förr i världen utställa vissa förbrytare till offentligt beskådande eller till prygling. År 1855 hölls här i staden en auktion då diverse saker försåldes, däribland spöstocken med pall, d.v.s. foten för stocken. Denna pall var just den omtalade stenen. Att spöstocken då gick under klubban berodde på att spöstraffet avskaffades i vårt land just det året. Stenen inropades av smedmästare Wilhelm Fagerberg för 15 skilling. Hur den sedan kom att placeras i åbrovalvet är inte gott att veta. Troligen hade den blivit liggande på smedmästaregården till ingen nytta, och så hade den en vacker dag hamnat i

ning vid Lunds universitet

9877

brovalvet, där den kom väl till pass. Om stenen haft en talande tunga, hade den säkert själv haft åtskilligt att berätta om brott och straff i gången tid, men nu behåller den allt för sig själv och så gott är kanske det.

Skomakaremästaren G. W. Hentzell, som var född i Ekesjö 1837 och avled här år 1933, berättade för mig att han en gång i sin barndom vid ett tillfälle åsåg en spöslitning. Då han var nio år gammal, kom en man in i skolan och meddelade läraren, att spöslitning skulle försiggå på rådhusgården. Läraren tillsade då gossarna, att om de ville fingo de gå dit och åse densamma. Hentzell var en av dem, som gick dit. Det var en ung bonde, som stulit ett par stutar och till straff skulle han slita spö. När han fått några par spö, svimmade han. Såren smordes då in med såpa, varefter exekutionen fortsatte tills dilikventen fått så många par spö, som rätten ådömt honom.

Ett sorgligt marknadsminne.

En gammal Eksjöbo, Fru Hilda Svensson f. Grönstrand f. i Ekesjö 1842, berättade, att i hennes barndom var det en gumma, som hade kaffeservering i övervåningen i något av husen i södra stadsdelen.

Gumman hade en son som var en riktig odåga. Vid en marknad blev han osams med en luffare. Han slog till denne så, att han föll utför trappan och slog huvudet emot trappstenen så svårt, att han avled.

Dråparen insattes i en av cellerna i gamla rådhuset. Cellen var skild från ett mindre ytterrum genom plankor, som voro skilda från varandra så mycket, att man från cellen ledigt kunde se vad som försiggick i ytterrummet. Utanför cellen placerades den döde för att brottslingen skulle påminnas om sitt brott. Brottslingens mor besökte honom dagligen och måste då passera förbi den döde.

ning vid Lunds Universitet

Småland, Eksjö uppl. 1945 av Signe Aschan

9877:8

Några anteckningar om koleraepidemien 1834.

Då koleran 1834 grasserade i Jönköpings län, påbjöds i Ekesjö, att alla manliga innevånare i staden i tur och ordning dag och natt skulle hålla vakt vid tullportarne, så att ej någon främling fick komma in i staden och på så sätt införa smitta.

På kopparslagare Johan Svenssons gård 4:de Kv. Nō 25 belägen vid Södertull, var en stor kittel placerad på en kraftig påle. Denna kittel innehöll tjära, som hvarje morgon på bestämd tid påtändes, och ålåg det stadens alla innevånare att då infinna sig för att inandas röken eller ångorna därav, som skydd mot smitta. Bland stadsborna inträffade ej ett enda dödsfall.

På okänt sätt hade dock en sjuk främling kommit in i staden. Han fördes till Ränneslätt, där han vårdades. Hans liv kunde dock ej räddas och han begravdes därute. För att skydda gravplatsen omgav man den med ett staket.

Under epidemien inställdes all torghandel och lantmännen fingo avlämna sina varor genom fönstren i Svenssons kopparslagareverkstad, och där fingo stadsborna avhämta sitt smör, sina ägg m.m.

Verkstaden gränsade i söder mot vägen mellan Broarp och Ekeberg.

I Flisby socken härjade koleran svårt och därför fick ej något införas till staden norrifrån.

Ovanstående har sömmerskan Carolina Svensson Eksjö, dotter till kopparslagare Johan Svensson, berättat för mig. Hon var född den 27 maj 1834 och avled härstädes efter ett långt och arbetsamt liv den 20 januari 1928.

Mamsell Charlotte /Lotta/ Falk

hade en flickskola i Ekesjö och en av hennes elever var min mormor Fru Hedda Wickelius f. Hedberg född i Ekesjö d. 2 Aug. 1822, död därstädes d. 18 Jan. 1908.

Mamsell Falk var skicklig i sina ämnen och undervisade dessutom i fina handarbeten. Material till handarbeten köpte hon av tyska affärsmän, som vid besök i Ekesjö alltid uppsökte

ning vid Lunds universitet

henne. Ett bevis på färgernas äkthet har jag i ett par av de arbeten, som min mormor gjorde där, en märkduk 33 x 43 cm. med bokstäver och siffror samt därunder en papegoja, en blomsterkrans samt ett landskapsstycke. Den andra tavlan 37 x 43 cm. föreställer ett landskap med en kyrka och nedanför kyrkbacken en vallpojke med betande får.

Dessa arbeten äro förfärdigade det förra 1831 och det senare 1837. De äro inramade och oaktadt, att de ständigt hängt i soligt rum äro färgerna väl bibehållna.

Samtidigt som mamsell Falk var en mycket skicklig lärarinna var hon även sträng och fordrande. Om någon av eleverna ej kunnat sin läxa, slarvat med sitt handarbete eller på annat sätt ådragit sig hennes misshag, hängde hon på ryggen på dem en pappskiva med en åsna på. Med denna på ryggen fingo de sedan gå från skolan till hemmet.

Skendöd.

Min mormor och flera av hennes kamrater berättade för mig, att mamsell Lotta Falk en dag insjuknade och dog kort därefter. Begravningsdagen gick jungfrun in i likrummet för att elda, så att det ej skulle vara så kallt, då anhöriga och vänner skulle gå in och säga ett sista farväl till den döda. Jungfrun råkade då tappa några stora vedträn, som föllo hårdt i golvet. I detsamma reste mamsell Falk sig upp i kistan. Jungfrun rusade dödsförskrämd huvudstupa ut och underrättade de anhöriga, som skyndade in till den döda. Hon satt då upp i kistan och bara såg på dem. Hon hade varit skendöd.

Hon blev genast omhändertagen och vårdad på omsorgsfullaste sätt. Hon berättade sedan, att hon hört allt vad som sagts i rummet medan hon låg på bår, men kunde ej giva något livstecken ifrån sig. Om hon under sin skendöd kände några ångestkänslor har jag ej hört talas om. Hon tillfrisknade och fortsatte sin skola som förut.

Ytterligare ett fall om skendöd berättades av de gamla.

Vid besök i Ekesjö av ett teatersällskap under förra delen av 1800-talet, blev en skådespelare sjuk och dog.

9877

Han bisattes i Munthagraven, ett litet gravkor vid östra sidan av gamla begravningsplatsen vid kyrkan. Då dagen efter bisättningen folk kom dit, funno de kistan söndersparkad. Då locket avtogs låg han död, mycket sönderriven och sargad - han hade arbetat så förtvivlat för att få sönder kistan och komma ut.

Denna tragiska händelse väckte den djupaste förstämning och deltagande ej endast i Ekesjö utan överallt, där detta blev känt.

Stadstrumslagaren.

Skomakaremästaren J.W. Hentzell född i Eksjö 1837, avled härstädes 1933 - kom väl ihåg hur stadstrumslagaren Ek gick genom staden och slog väckningssignal på sin trumma klockan 5 på morgonen och släckningssignal klockan 9 på kvällen.

Fröken Carolina Svensson född 1834 berättade för mig, att hennes mor hade sett, att stadstrumslagaren "trummat ut" ett par mycket vackra lösaktiga flickor ur staden. Flickorna gingo först därefter följde trumslagaren, som slog på sin trumma och efter dem kom en massa folk, som vände först när flickorna kommit utanför tullportarna och tullportarna stängts.

Avrättningar.

Brännemon vid Stockholmsvägen mellan Eksjö och Hagersryd var i forna tider begravningsplats för avrättade. Jag har hört berättas om flera avrättningar.

Fru Alma Hagström i Priarp Eksjö landsförsamling, född 1876, avled 1941 - berättade, att i hennes barndom låg stupstocken ännu kvar på Råsa backe, nära Priarps gård, där brottslingarna halshöggs. När hon och hennes små kamrater skulle gå till och från skolan, måste de gå där förbi och sprungo då alltid så fort de små benen kunde bära dem.

En av hennes fars torpare berättade, att 1842 var en avrättning och han var närvarande vid densamma.

En äldre och en yngre man hade överfallit en gammal gumma, som bodde ensam i sin stuga. Den äldre körde in gumman i den

ning vid Lunds universitet

9877

öppna spiseln och ville bränna henne, men den yngre bad för hennes liv. Gumman levde så länge att hon kunde berätta därom. När de sedan blevo dömda till döden bad hon för den yngre mannens liv och han blev benådad, den äldre gick till stupstocken med knäppta händer sjungande psalmen 440 v. 5 "Mina kläder klädas af" - - -.

Denne man, som avrättades 1842 hette Tor. Min far var då fyra år och han mindes väl då tjänstefolket kom hem och berättade om avrättningen. Många människor hade klättrat upp i träden rundt om för att kunna se ordentligt, men när huvudet föll ned på marken, så föllo också de flesta människorna ned på marken. En del personer rusade fram för att få några droppar blod för att därmed bota skärvan.

Bonden i Lilla Lönhult Askeryds socken, Norra Vedbo härad, berättade om avrättningen 1842 på Galgebacken vid Råsa nära Priarp. Avrättningen besågs av allmänheten. Hans mor och hans äldsta syster, som då var liten, voro närvarande. Ingen fick se skarprättaren förrän han med sin blankslipade bila rusade fram och skiljde huvudet från kroppen. När detta var gjort, fick han kasta ifrån sig allt, ej föra något med sig därifrån.

Människor som klättrat upp i träden föllo avsvimmade ned och andra återigen sprungo fram för att samla blod av den döde, för att använda detsamma att bota sjuka med.

En person berättade för mig - vid besök i Forngården - att hans farfar, som varit knekt var med i "fyrkanten", /att vara med i "fyrkanten" var ett hedersuppdrag/ då en brottsling skulle avrättas. En fyrkant bildades av stora starka handfasta karlar, som skulle utgöra bevakning åt brottslingen.

Då fyrkanten stod uppställd utanför rådhusets arrest utfördes fången och placerades i midten av densamma. Så satte tåget sig i gång och gick till fots genom Norra Storgatan ut till avrättningsplatsen vid Råsa.

Fången hade som huvudbonad en s.k. tallrikshatt /en hatt med låg kulle och mycket vida brätten/. Under vägen utfor han i grova eder, då han gick fram till stupstocken kastade han under svordomar sin hatt upp i luften.

"Knektarna på den tiden voro råa sällar och min farfar var

ning vid Lunds universitet

ej bättre än de andra, men alla blevo djupt rörda och hemska till mods över hans uppträdande" sade berättaren.

Han omtalade också att hans farfar varit med i 1808-1809 års krig i Finland och att farfadern berättat, att männen blevo så förvillade, att de efter hemkomsten, om de blevo förargade på någon genast stack ned den misshaglige.

Folkskollärare Edvard Karlsson Lundstorp, Eksjö landsförsamling har berättat för mig, att han läst i gamla protokoll om en avrättning 1842.

Johan Svärm hade rånat i en stuga i Flisby socken Södra Vedbo härad, där det bodde en gammal man och hans hustru. Därefter hade han tänt på stugan för att dölja brottet.

Johan Svärm dömdes till döden. Efter avrättningen blev det strid om var han skulle begravas. Myndigheterna ville att han skulle jordas å Eksjö nyanlagda kyrkogård vid Norrtull, men Eksjö stads- och landsförsamlingar satte sig på det bestämdaste däremot, de ansågo, att kyrkogården därigenom skulle bli vanhelgad.

Han begravdes slutligen i mossen vid avrättningsplatsen.

Kyrkogårdsinvigning i Eksjö.

Eksjö stads- och landsförsamlingars kyrkogård vid Norrtull invigdes under stora högtidligheter tisdagen den 9 Augusti 1842. Till invigningen voro kallade biskop J.J. Hedrén jämte åtskilliga av stiftets präster, stadens magistrat samt en stor del av borgerskapet tillika med åtskilliga i orten boende militärer och civila ämbets- och tjänstemän. Samling skedde klockan 11 f. m. på rådhuset, varifrån de församlade gingo i procession till kyrkogården. Akten inleddes med psalmsång, ackompanjerad av grenadjärbataljonens musikkår, varefter biskop Hedrén förrättade invigningen. Biskopen yttrade därvid, sedan de assisterande prästerna citerat olika bibelord, bl.a. följande:

På detta lifsens ord, osvikliga, fasta, såsom sanningens Gud, av vilken de utgått, efter vår kristeliga församlings urgamla plägsed och i den ordning vår kyrkas lagar föreskriva,

ning vid Lunds universitet

9877

helgar och inviger jag denna plats till en avskild begravnings-plats för denna kristeliga Ekesjö stads- och landsförsamlings innevånare nu och i kommande tider; och jag gör det med bön och åkallan i den store, tillbedjansvärde treenige Gudens namn. I Guds Faders och Sons och den Helige Andes namn. Amen.

Låtom oss hembära livets Herre våra lovoffer i följande psalm /N:r 272:3/.

Välsignelse och frid över detta fridens rum och över alla dem, som skola här inflytta. I återvänden nu älskade vänner, var och en till sitt jordiska hem, där I ofta måsten vandra fram och tillbaka såsom främlingar och gäster; men här skolen I slutligen finna det rätta varaktiga hemmet, därifrån ingen storm, ingen motgång, ingen orättvisa skall fördriva Eder. I går nu tillbaka till den gamla, bekanta staden var och en till sin hydda, till sin möda, till sitt arbete, till sitt kors och sin strid, var och en att bära denna dagens allmänna tunga och hetta, att dela denna tidens allmänna oro och bekymmer. Men snart skolen I här, den ena efter den andra, inflytta i denna nya staden, där alla strider och arbeten äro slutade, där tvedräkten, hatet och ovänskapen äro för alltid försonade, där plågan, lidandet och sorgerna äro förglömda, där själva synden med alla dess styggelser äro för evigt utplånade, där alla i broderlig kärlek och frid vila vid varandras sida, tills den sköna uppståndelsens morgonrodnad ovanefter uppstrålar. Så hållen Eder nu färdiga, dyraste kristna, till den dyra flyttningsfärden. Den stundar hastigare än I tron. Kanske finnes här ibland Eder någon, kanske flera, som nästa gång komma hit endast för att läggas ned till den sista långa sömnen. Och säkert är, att efter några, icke så många år, ären I alla här församlade med varandra ned i den tysta, mörka vilokammaren. Blive det Eder alla ett fröjdefullt, ett saligt möte! Men då skolen I även med djupt och heligt allvar betänka det under dessa få och flyktiga dagar, som återstå. Bereden Eder dagligen med sann tro och helig vandel, med kärlek till Gud och nästan, med tålamod och hopp i Jesu fotspår, såsom hans trogne efterföljare. Liden med honom, striden med honom, döm med honom, så skolen I ock leva med honom. Låten Kristus nu och alltid vara Edert liv, så skall döden bliva Eder vinning".

De psalmer, som sjöngos vid invigningen voro utom den redan

ning vid Lunds universitet

nämnda, N:r 448 och 500 v. 7.

Vid aktens början gavs salut med stadskanonerna, som i forna tider hade sin plats på ömse sidor om stora ingången till kyrkan, men nu förvaras hos fornminnesföreningen. De hördes då för sista gången. Efter högtidligheten, som gynnades av det härligaste väder, gåvo prosten Danielsson och hans fru f. Aschan stor middag i prästgården.

Kyrkogården gick i rak linje bakom kapellet och hade samma storlek åt såväl öster som väster från stora mittelgången. Kyrkogården skildes från Ydrevägen genom en öster om kyrkogården belägen jordäga.

Under den ovannämnda saluten inträffade en olycka, genom att ett skott gick bakåt och kyrkväktaren J. Svensson, som skötte saluteringen, fick fingrarna avslitna. Sedan han blivit någorlunda återställd från sin skada, fortsatte han sin tjänstgöring vid kyrkan. Många äro alltjämt de som minnas honom från den tid, då han till gudstjänsterna hängde upp numren till psalmerna. Han höll därvid numren inklämda mellan de små fingerstumparna. Svensson var född 1816 och avled vid 69 års ålder.

Det kan tilläggas, att griftegården utvidgades år 1896 och att den nya delen invigdes av stiftets dåvarande biskop, Carl Wilhelm Charleville.

Slutligen utvidgades kyrkogården ytterligare år 1915, genom att stadslägenheten Karlslund och en del av Åkerslund inköptes av pastoratet. Denna nya del invigdes torsdagen den 29 Juli i närvaro av stadens prästerskap, präster, som voro församlade i anledning av ett kontraktskonvent i staden, stads och landsförsamlingars kyrkoråd m.fl. Invigningstalet hölls av kontraktsprosten G. Svensson, som utgick från Job. 19: 25-27. Efter talet lästes växelvis av de närvarande prästmännen ord om uppståndelsen och livet. Efter psalmsång avslutades akten med "Stilla skuggor", utförd av en avdelning ur Kalmar regementes musikkår.

Signe Aschan.

Infört i Stadens Tidningar d. 10 Aug. 1942.

ning vid Lunds universitet

9877

Samlade uppgifter om Boktryckare och Tryckerier i Ekesjö Stad och Bygd under äldre tider.

Den förste boktryckaren i vår bygd var, enligt hvad man hittills känner till, Kammarherre Arvid Johan Spaldencreutz. Han var född 1782 31/8 å Gusum, Student i Upsala 1798 och Lund 1801 9/3; jur. examen 1802 18/12; kammarherre 1817; död 1828 27/3 på Ryningsholm i Höreda s:n Jönköpings län, Småland. Vitterhetsidkare.

Han egde ett litet handtryckeri från hvilket han utgaf sina skrifter i små upplagor. Förteckning öfver dessa sällsynta tryckalster är införd i G.E. Klemmings Svensk Boktryckerihistoria 1883 sid. 576.

I Klemmings ovan omnämnda arbete angifves, att Spaldencreutz tryckte följande arbeten:

Gusumsbladet. Första saml. ifrån d. 17 juli till och med den 13 Aug. 1799. 8 nummer om 2 blad utom 2 blad upptagna af titel och innehållsförteckning.

Kärleksdrottningen och de svarta systrarna. Fragment af en besynnerlig historia af Fried Schiller, öfversättning 1800.

Svärmarinnan. Original 1800.

För mina vänner 1:a delen 30 nummer om 2 blad, 2:a delen 1806 i tre häften och 3:e delen 1807.

Lotterivinsten af G.V.K. Starke. Öfvers. 1805.

Den genom Ärans förlust brottslige. Sann historia af Schiller. Öfvers. 1806.

Kammerherre Spaldencreutz var gift med Maria Catharina Skragge f. 1785 20/10 i Uddevalla. Hon dog 1877 7/7 hos sin dotter Fru Amalia Reuterswärd gift med Major Pontus Reuterswärd, Österström, Eksjö.

ning vid Lunds universitet

Deras dotter Honocine Emerentia Augusta Amalia var författarinna.

År 1841 fick Ekesjö Stad sitt första boktryckeri, då Kungl. nummerlotteriets i Stockholm gamla attiralj inköptes och hitflyttades af Kammarjunkare August Wilhelm Stierngranath. Han utgaf Småländska Länens Tidning, hvilken dock ej hade någon lång lifslängd. Första numret utkom d. 5 April 1842 och tidningen utlemnades hvarje helgfri tisdag kl. 11 f.m. Den hade ett större format än landsortstidningarna i allmänhet 251/2 x 38 cm. samt var trespaltig.
I nummer 15 läses:

Regeringen har i skrifvelse d. 20 April uppå anmälan af justitieministern, att boktryckeri blifvit anlagt i Ekesjö samt justitieministern derföre förordnat ombud i samma stad att vaka öfver de från det anlagda Boktryckeriet utkommande böcker och skrifter anbefallt statskontoret att å allmänna indragningsstaten uppföra ett arvode af 50 Rdr B:ko åt ombudet, från detta år räknadt, samt att på statsministerns reqvisition utbetala berörde belopp.

1843. Lördagen den 20 Maji i nummer 19:

Läs:

Härvarande Boktryckeri är till salu på förmånliga vilkor. Närmare underrättelse erhålles af Herr Stadskassör J.M. Wickelius härstädes.

Småländska Länens Tidning upphör med detta nummer; och ega respektive Prenumeranter efter af Redaktionen framdeles lemnat tillkännagifvande, att utbekomma deras prenumerationsafgift för återstående delen af året emot uppvisande af deras prenumerationssedlar. Amen!

Redaktionen.

Boktryckeriet, som tillhört Kungl. Nummerlotteriet användes under den tid Carl Mikael Bellman var sekreterare i dess direktion.

August Wilhelm Stierngranat f. 27/1 1803 på Upplanda i Vetlanda s:n. Kadett vid Karlberg 1816 28/9; student i Lund 1823 3/10; e.o. kanslist i kanslistyrelsens expedition; kammar-

ning vid Lunds universitet

junkare 1827 26/9; litteratör; inköpte ett tryckeri i Stockholm och flyttade det 1841 till Ekesjö; utgaf 1842-1843 Småländska Länens Tidning, död ogift 1856 18/8 i Bexheda s:n i Jönköpings län.

Den 9 December 1843 utgaf Redaktören och Boktryckaren A. Nilsson Ekesjö från sitt tryckeri första numret af tidningen "Hvad Nytt"? Tidningsformat var 18 x 27 cm. samt 2 spaltig.

Den skilde sig från många andra landsortstidningar derigenom, att den utkom 2 ggr. i veckan.

Anmälan. "Hvad Nytt"? är en fråga, som man i umgängeslifvet nästan dagligen gör hvarann utan att den tillfrågade alltid kan göra reda för dagens nyheter. Vårt första svar på denna fråga är, att i Ekesjö kommer att utgifvas en tidning, hvars redaktion det skall blifva en hufvudsak att hvarje onsdag och lördag kunna berätta sin publik allt hvad nytt som passerat, både när och fjerran, inom- och utomlands, inom och utom provinsen och staden, som kan vara av ett allmännare intresse för orten, och den så erfordras bifoga sina reflexioner alltid med åsidosättande af allt partiintresse uttalande sin öfvertygelse öppet och oförställdt det må gälla det ena eller det andra politiska partiets, dem som kalla sig liberala eller konservativa.

Tidningen hvars plan och yttre blifver hufvudsakligen lika med detta nummer, kommer med nästa års början, om ej förr, att innehålla äfven läns och stiftsunderrättelser och såsom vi hoppas, städers och orters kungörelser och annonser. Insända artiklar i ortens angelägenheter eller andra läsvärda bidrag emottages med all tacksamhet. Det utrymme bladet i öfrigt kan lemna, kommer att upptagas af en särskild afdelning, innefattande valda noveller, anekdoter, charader, versstycken och annat småplock och blifver de hufvudsakliga artiklarna i denna afdelning allt framgent hemtade direkte ur utländska tidningar, såvida prenumerantantalet blir så stort, att öfversättningskostnaden kan någorlunda betäckas.

Tidningen kommer att utgifvas hvarje onsdag och lördag kl. 2 e.m. såväl innevarande December månad som nästa år; och emottages prenumeration å tidningen "Hvad Nytt"? för innevarande månad: å Boktryckeriet, i Herr Kapten Stiernspetz gård vid Lilla

Institutionen för folkminnesforskning vid Lunds universitet

9877

Torget, samt å Kongl. Postkontoret härstädes med 8 skilling banko och för år 1844 å Boktryckeriet med 2 Rdr 8 skilling å Kongl. Postkontoret härstädes med 2 Rdr. 32 skilling å öfriga postkontor med 3 Rdr 8 skilling, allt banko, då prenumeranten erhåller bladet från det ställe der det rekvirerats.

Men skulle hvad vi ej vilja förmoda, någon af Herrar Postförvaltare vägra att mot arfwodet 24 skilling banko för året expediera bladet och derå emottaga prenumeration, kan Prenumeranten öfversända medlen 3Rdr. 8 sk. Banko, jemte uppgift af sitt namn, titel och adress direkte antingen till Kongl. Postkontoret herstädes eller Boktryckeriet då bladet kommer att postdagligen öfversändas till Prenumeranten i korsomslag.

De prenumeranter inom staden, som önska få bladet sig tillsänt, kunna sådant erhålla mot en afgift af 12 skilling banko för året.

Annonser till bladet böra vara inlemnade å Boktryckeriet senast Tisdags och Fredags eftermiddagar, såvida de skola införas i följande dagens tidningsnummer; Intimationskostnaden är 1 sk. banko pr. tryckt rad räknad till 50 bokstäfver; dock införes ingen annons under 4 sk. banko.

Ekesjö den 9 December 1843
Redaktionen.

Tidningen trycktes på samma gamla träpress som Småländska Länens Tidning. Nilsson hade inköpt densamma af Källarmästare Pettersson å gamla Stadshuset. Pressen drogs med handkraft af bl.a. "Hvad Nytts" gamla trotjenare Kalle Tryckare.

Nilsson arbetade mest i tryckeriet under det hans hustru skötte arbetet på redaktionen.

Fru Eleonora Nilsson f. Raask var född i Wexiö 26/9 1814, död i Eksjö 25/5 1895.

Nilsson har själf berättat, att han som 13-årig pojk kom som lärling till akademiska tryckeriet i Lund, hans födelsestad. Der hade den lille vetgirige gossen goda tillfällen till studier, hvilka helt upptogo hans fritid under det hans kamrater voro ute och roade sig på för dem bästa sätt.

Vid 20 års ålder blef han föreståndare för direktör J.P.

ning vid Lunds universitet

9877

Lundströms Boktryckeri, Jönköping och 5 år senare Redaktionssekreterare vid den lilla lappen Jönköpings Tidning. Sedan blef han ensam Redaktör hos Enkan Raask i Wexiö för hennes tidning Wexiöbladet och faktor för hennes tryckeri. 1840 flyttade han till Enkan Flygare, Carlscrona och innehade der samma befattning. 1843 flyttade han till Ekesjö, der han samma år startade Tidningen "Hvad Nytt"?

Förutom "Hvad Nytt"? utgafs från Nilssons tryckeri en stor mängd småskrifter, visor m.m.

Den lilla tidningen fick ofta af sina kolleger uppbära stickord för sin litenhet, men åtföljdes mestadels äfven af sina antagonister af epiteten "pigg", "naggande god" etc.

Vid den stora branden 18 Nov. 1856 blef den gamla pressen svårt raserad. Någon utvidgning hade till följd af Nilssons små omständigheter ej varit möjlig, men nu hade nöden ingen lag. Nu följde utvidgning på utvidgning tätt på hvarandra och snart nog kunde tryckeriet täfla med hvilket småstadstryckeri som helst.

Den 30 Juli 1887 blef Litteratören Craelius redaktör för tidningen. Dess sista nummer utkom i Juli 1890.

År 1893 afyttrades tryckeriet utom den gamla träpressen, som senare skänktes till Nordiska Museet.

Boktryckaren A. Nilsson var född i Lund d. 9/1 1814. Avled i Eksjö d. 14/7 1905.

Gamle Kalle Tryckare /Karl Johan Karlsson/ var smålänning. Han var född d. 16/3 1831 i Edshults s:n Jönköpings län och afled i Eksjö d. 30/4 1924.

En del av dessa uppgifter voro införda i Eksjö Tidningen vid 80 årsdagen den 9 December 1923.

Genom att skriva åt norr och söder, öster och väster har jag lyckats hopsamla foto av Spaldencreutz, tryckpressen, Nilsson, Kalle Tryckare samt brev skrivet av Nilsson vid 85 års ålder.

Dessa uppgifter och foto lånades av stadens tidningar till 100 årsdagen den 9 December 1943.

Signe Aschan.

ning vid Lunds universitet

9877

Använda källor:

Kungl. Biblioteket, Riddarhuset, Boktryckareföreningen, samt muntliga och skriftliga uppgifter av Boktryckarnas anhöriga.

I barnkammaren.

Min mormor fru Hedda Wickelius f. Hedberg f. 1822 i Ekesjö, äldst av nio syskon, berättade, att på vintrarna, då fönsterrutorna voro betäckta med tjock is, tyckte barnen det blev långsamt i barnkammaren, då de för den starka köldens skull måste hålla sig inne. De fördrevo då tiden bl.a. med att tina upp isen på rutorna och tillgick det på så sätt, att de ömsom satte näsan emot rutan och ömsom andades på den, och fingo så småningom små titthål utåt gatan. Dubbelfönster funnos ej på den tiden.

Den som först blev färdig med sitt tittehål kallades för Kungen, och den som först var färdigklädd på morgonen ropade med hög röst: Hurra för Kungen.

Tomten.

Min mormors tolv år yngre syster Fredrique f. i Ekesjö 1834 bedyrade in i sena ålderdomen med bestämdhet, att hon sett tomten.

Hon och några andra lekte på vinden i föräldrahemmet, guldsmeden Daniel Hedbergs gård 4:de kv. n:o 10, belägen där bokhandeln nu ligger, Södra Storgatan 11. Rätt som det var ropades upp till dem att de skulle komma ned och äta. Alla sprungo, utom lilla Fredrique, som satt i en gunga så högt upp att hon ej kunde hjälpa sig ner själv. Hon blev så rädd, då hon såg, att hon var ensam kvar, att hon skrek högt. I detsamma fick hon se en liten gubbe med röd mössa som stod och såg på henne, och han såg misslynt åt henne. Antingen tyckte han inte om att han blivit störd eller också var han misslynt för att de lämnat den lilla ensam.

Hon blev då ännu mera förskräckt och ropade med hög röst: "En liten gubbe med röd mössa, en liten gubbe med röd mössa".

Hon avled i Eksjö vid 80 års ålder år 1914.

Andra personer berättade, att de sett den lille tomten,

ning vid Lunds universitet

9877

då han kom pustande bärande på några halmstrån från granngården till hennes föräldrahem.

Det har även berättats, att i Eksjö fanns gott om såväl tomtar som troll, men vid den stora branden 1856 flydde de till Skurugata.

Även trollen på Soåsen tog sin tillflykt dit, då det började skjutas på Ränneslätt.

Gröt till tomten.

I min mormors föräldrahem här i Eksjö var det brukligt, att såväl julafton som nyårsafton och trettondagsafton sätta upp gröt på vinden till tomten.

Gröten lades i en liten skål, i denna sattes en träsked till tomten att äta gröten med. Tomtar äta alltid med träsked. Denna sed tog mormor med sig från föräldrahemmet till sitt hem, och vi fortsätta med denna gamla sed i vårt hem.

Brudbadet vid Eksjö.

En gammal sägen berättar, att en flicka boende vid Kvarnarpssjön skulle stå brud. Kort före bröllopet badade hon i sjön och drunknade. Efter denna tragiska händelse och till minne av bruden kallades landområdet däromkring, Brudbadet.

Tallen vid Blåsut.

Vid stadslägenheten Karlsberg i dagligt tal kallad Blåsut stod en gammal svartnad knotig barrlös tall. Om denna tall gick den sägen, att om den höggs ned skulle det bli eldsvåda. En vagnmakare Gustafsson byggde sin verkstad på denna plats och byggde så att nedre delen av tallen stod oskadd inne i verkstaden och stam och grenar reste sig över taket och syntes på långt håll. Denna egendomliga bebyggelse väckte alltid främlingens uppmärksamhet.

En senare ägare till huset lät hugga ned tallen och omändra det lilla huset till bostad. Mannen hade ej bott där många dagar förrän den gamla sägnen blev verklighet, han hade glömt stänga av strömmen till ett elektriskt strykjärn, varigenom eldsvåda uppstod.

ning vid Lunds universitet

Botemedel mot sjukdom.

Gult silke klipptes fint och blandades i mat som botemedel mot gulsot eller gulsjuka.

Om någon hade "matalea" blandades denne ovetande en huvudlus i maten. Blod taget vid avrättning användes som botemedel mot skärvan - jag har hört, att på andra håll användes det även mot andra åkommor.

För att driva ned feber så bands en salt sillhalva under vardera foten, fötterna omlindades sedan väl och sillen fick ligga kvar några timmar.

Innan bulnader skars så lades varm mjölgröt på för att få dem att mogna.

Lungsotspatienter skulle inandas ladugårdsluften samt ångorna av färsk kogödsel. Min mormor berättade, att hon sett en ung man begagna sig av detta "läkemedel".

"Nockasnare" lades på öppna sår för att läka dem. (spindelnät)

Storsteget borrades bort med en trefotapanna, det skulle även läsas bort och några mystiska ord mumlades.

Vårtor skulle gnidas med en stulen fläskbit, så försvunno de eller också skulle de tvättas med vattnet i en fördjupning på en jordfast sten på kyrkogården.

I Erkestorpa källa, offerkälla i Flisby socken, Södra Vedbo härad, offrades penningar mot sjukdom.

Spåkunnig fru.

Fru Engman var spåkunnig och tog bl.a. reda på stulet gods. Till Höreda prästgård var hon kallad för att ta´ reda på en stulen väv, som legat till blekning. Hon rådde, att den bestulna skulle tidigt en morgon stå gömd och bevaka platsen, där väven legat, så skulle hon få se tjuven komma och rulla ihop en väv. Då hon stått en stund såg hon en person rulla ihop en väv. På så sätt fick hon reda på tjuven, som ock senare erkände sitt tilltag.

Fru Engman var gift med gördelmakare Engman i Ekesjö.

Sitta i stocken.

Min far född 1838 i Ekesjö berättade, att i hans ungdom

9877

var det en man som rätt ofta fick avtjäna stockstraff, han satt då i stocken utanför kyrkan.

Då folket kom och gick in i kyrkan upprepade han oupphörligt: "Goa herrskapet jag har inte stulit, jag har bara vatt lite fuller".

Kalle Kruse.

Då Kalle Kruse besökte marknaderna i Ekesjö i sällskap med sin dansande björn och lilla Kristina Nilsson bodde Kristina och Kruse i verkstadskammaren hos Kruses vän, guldsmedsgesällen Fastberg. Verkstadskammaren var belägen i Kv. Guldsmeden 1 över portgången åt Arendt Byggmästares gata.

Ett av min mors barndomsminnen, min mor är född 1849 i Kv. Guldsmeden 1, gammal beteckning 2 kv. no 1.

Frivecka.

Den 24 Oktober började friveckan, såväl jungfrur som drängar skulle då ha en veckas ledighet. Jungfrurna sökte personligen platsen i hemmen, - städjan var 5 kronor och voro de då stadda för ett år. Ombyte av plats skedde den 24 Oktober eller 24 April. Vid avflyttning bjöds "flyttegröt" /risgrynsgröt/ som en liten fästlig avslutning den sista kvällen de voro i tjänsten.

Julen blåses in.

Min mor född 1849 har berättat, att i hennes barndom julen blåstes in kl. 12 på julaftonsmiddagen av regementsmusiken, som samlades i dåvarande Rådhuset. Musiken placerade sig då i det öppna midtelfönstret i övre våningen. Detta var före branden 1856.

På 1920-talet och åtskilliga år dessförinnan brukade Smålands husarers musikkår spela från kyrktornet julaftonsmiddagen samt under åtskilliga år även Kristi Himmelsfärdsdag kl. 8 på morgonen.

ning vid Lunds universitet
9877

Julafton.

I fröken Magnhild Brandtbergs morföräldrars hem Bänarp, som ligger i Eksjö landsförsamling, ströddes på julafton halm på golvet i ett av rummen. Mitt i rummet ställdes på golvet en stor kopparbunke, den kallades "kalvhagen" och i den ett ljus, som brann på julafton. Sedan stod husfolket och gläntade i dörren för att åse Jesu ankomst.

Fröken Brandtberg är född 1863.

Julbjudning.

Mormor hade varje år sin sedvanliga julbjudning för sömmerskan, tvätterskan, strykerskan, Madam Nordström (som hade skolgossar inackorderade, bodde i Vaxblekaregården) - det var en 12-15 stycken gäster. Denna bjudning brukade vara mellan nyår och trettondagen.

Till middagen klockan 1 var det stort smörgåsbord och därtill en liten snaps i små vinglas, därefter bjöds på lutfisk med potatis och gröna ärter samt mjölksås och smält smör samt hembryggt julöl. Till efterrätt brukade de få kräm av katrinplommon och äpplen eller lingonpäron med vispgrädde och mandelmusslor.

Sedan de vilat middag dansades det kring granen och långdansen gick med lust och glädje genom rummen. Mormor anförde dansen.

Så dracks det kaffe med alla sorters julkakor. Efter kaffet gjordes jullekar, och pratades om gammalt och nytt. Strax innan gästerna skulle gå bjöds risgrynsgröt och mjölk, gröten var garnerad med kanel i rutmönster.

Den bjudningen var alltid så efterlängtad, ej minst av oss syskon, som alltid fingo vara med.

Kaffebjudning.

Min farmor var född 1810 i Ekesjö. I hennes yngre da´r gick man på kaffebjudningar klockan 2, middag åts klockan 12 och aftonvard klockan 6 och man måste vara hemma i tid för att hinna ordna till den.

Sedan blev bjudningarna litet senare så där vid 3, sedan

ning vid Lunds universitet
9877

4 och se'n klockan 5 och så till slut vid 6-tiden, vilket det väl varit sedan sekelskiftet, men i min barndom var det vanligt vid 5-tiden.

Ljusfäst.

När ljuset tändes första kvällen på hösten, var det vanligt, att hantverksmästarna bjödo sina arbetare på fäst. Först bjöds kaffe med mycket och gott dopp, därefter frukt och toddy och kvällen avslutades med supé.

Många roliga historier berättades, sång och musik utfördes. Den kallades ljusfäst.

Eklärering.

Vid kungliga besök, historiska minnesfäster och andra större högtidligheter eklärerades under den mörka årstiden husen i staden.

I varje fönster stod en eller två ljusstakar eller också en armstake, allt efter råd och lägenhet, med tända ljus uti. Vinkelformade träbågar med många ljus uti användes även.

Vid Karl XIIII Johans besök i Ekesjö 1820 stod min farmors lille 3-årige broder iklädd röd och vitrandiga kläder på ett bord i portgången Norra Storgatan 29 - dåvarande I Kv. no. 15-16 - med ett tänt grenljus i handen. De nedre porthalvorna voro stängda och där innanför stod bordet varpå den lille gossen var placerad, de övre helt öppnade.

Jag kommer mycket väl ihåg hur ljusen strålade i vår lilla stad vid Gustaf Adolfsfästen 1894.

Jag kan ej påminna mig, att någon allmän eklärering förekommit sedan Eksjö fick elektrisk belysning. Elektriska ljuset tändes första gången på kvällen den 15 Augusti 1898 och för att beskåda detta evenemang hade alla människor gått man ur huse. I det skarpa vita ljusskenet blevo alla så bleka, att de sågo ut som riktiga spöken.

Lövning och Midsommarfirande.

Till midsommarafton var det vanligt, att lövsalar av björkar uppsattes på gårdarna och det förekommer ännu på en del

ning via Lunds universitet

ställen. Så kläddes med löv utmed ledstängerna i trappuppgångarna samt i kakelugnsöppningar och på spishällen i köket, ja, för övrigt varhälst löv och blommor kunde placeras i bostaden. Bondpioner (röda pionen) och andra lysande blommor blandade med löv sattes i krukor på bord och hyllor.

På kvällen plockades under tystnad nio sorters blommor att läggas under huvudkudden. Det man då drömde på natten skulle slå in. Likaså hälldes en äggvita i ett glas vatten och de "spåkunniga" kunde då däri utläsa kommande öden.

Att "vaka tyste" förekom mycket i äldre tider. Jag kände en gammal vidskeplig dam, som i yngre år många gånger varit med därom.

Vi voro några vänner - både äldre och yngre - som bådo att få "vaka" tillsammans med henne, som hade erfarenheten inne.

En midsommarafton i slutet av 1890-talet samlades vi så i vår trädgård på kvällen mellan kl. 10 och 11. Där sutto vi alldeles tysta och stilla. Strax efter kl. 12 reste sig den gamla damen och som en vålnad skred hon ut ur trädgården och vi övriga följde efter.

Så tågade vi upp till Stora Torget och därifrån gingo vi genom ett par gator med ögon och öron på spänn, som vi blivit föreskrivna, för att intet skulle undgå oss. Därefter skildes vi åt under tystnad.

Om den gamla damen hade fått några uppenbarelser för det kommande året, så teg hon därmed. Vi andra voro lika okunniga efter vakans slut, som före dess början.

Var man någon gågn bjuden till goda vänner på landet, fick man ju vara med om dansen på logen och det var mycket roligt. En gammal speleman eller en bonddräng spelade på handklaver eller fiol och stampade samtidigt takten med ena foten och dansen gick med liv och lust, många gånger till ljusan dag.

Folkskolan.

Folkskolan hade sin lokal i gamla Holmströmska huset, Arendt Byggmästares gata 2 (2:dra kvarteret no. 31) i stora salen, övre våningen.

I denna våning fanns även bostad för läraren.

Min mor Fru Héléne Aschan f. Wickelius f. 1849, är född

9877
ning vid Lunds universitet

och uppvuxen i gården midt emot, tvärs över gatan, hörde ofta under sin barndom och ungdom de små nybörjarna stava: "A säger A, pa säger pa, A---pa," - B-a-r-m säger barm, h-e-r- säger her, t-i-g säger tig, h-e-t säger het, säger Barmhertighet med långt utdragen entonig röst.

Enris och kaffe.

Folkskollärarinnan Mathilda Kjellgren f. i Ekesjö 1848, död därstädes 1942 berättade, att i hennes ungdom renades luften i skolsalen på så sätt, att en elev fick tända på en enriskvist och sedan gå rundt omkring i salen och vifta med den, så att röken spreds omkring.

En annan person berättade, att det var mycket hedersamt, om det doftade kaffe i hemmet då någon kom på besök. Därför fick jungfrun, då hon brände kaffe gå genom alla rummen och ruska med kaffebrännaren, ju starkare lukt av kaffe det var, dess bättre.

Stadstjänare.

År 1940 kom Eksjö under tingsrätt. Under min mors barndom, hon är född 1849, gick stadstjänare Hansson före rådhusrättens början hela Storgatan genom staden, stannade på bestämda ställen, ringde i en klocka och läste upp vad som skulle före i rätten.

Branden i Ekesjö 1856.

En man, Kalle i Fållinge, kom gående Norra Storgatan mot Torget vid 4-tiden på morgonen d. 18 November 1856 och upptäckte då, att det brann i Guldsmed Svanbergs hus, hörnhuset till höger vid Torget och Södra Storgatan. Han skyndade att väcka upp folket, mer eller mindre klädda rusade de ut ur sina hem och så fort sig göra lät började släckningsarbetet, kölden var svår, vattnet frös i sprutorna. Elden grep hastigt omkring sig och snart nog antändes rådhuset, beläget på andra sidan gatan, söder om kyrkan. Då ihågkom min mormor - fru Hedda Wickelius - fångarna i cellerna under rådhuset, "fångarna, fångarna" ropade hon i största förtvivlan. Då de blevo utsläppta, sade de: "Gud välsigne den, som tänkte på oss, vem är det, låt oss få tacka

9877
ning vid Lunds universitet

den som räddade oss från att bli innebrända". Där de sutto i sina celler hade de hört och förstått vad som var å färde. Dessa fångar hjälpte till vid släckningen och nedlade ett energiskt arbete.

Rådhusrätten hölls första tiden efter branden i Rådman Johan Wichelius sal, övre våningen 2:dra kv. No.1, numera Kv. Guldsmeden No. 1.

Min mor, fru Héléne Aschan f. Wichelius f. den 15 April 1849, talar ännu om hur hon satt på kökstrappan in till salen och hörde hur bojorna rasslade, fångarna fördes då in och ut.

Tvenne dödsfall inträffade branddagen. Prostinnan Ulrika Eleonora Danielsson född Aschan avled hastigt - hjärtförlamning, samt färgerifabrikör Fredrik Hoffstedt som överansträngde sig vid försök att rädda inventarier i färgeriet, beläget på nuvarande Vattentorget.

Hoffstedtska huset, 4:de Kv. No. 26, som låg i en trädgård vid Vattentorget räddades, trädgårdstomten var mycket stor och på denna tomt uppfördes efter branden folkskolebyggnaden, som innehöll fyra stora salar i övre våningen samt fyra i nedre våningen. Norra delen användes för flickorna och södra delen för gossarnas undervisning. Detta hus inköptes senare av snickaremästaren F.J. Karlsson. Huset nedbrann i Februari 1935 varvid ägaren blev innebränd.

Hela södra staden brann ned med undantag av några hus i 3:dje kvarteret samt huset No. 26 i 4:de kvarteret.

Under det förtvivlade arbetet att rädda norra stadsdelen, som var starkt hotad nedhöggs halva huset fastigheten No. 3 1:sta Kvarteret, beläget vid nordvästra delen av Stora Torget, detta hus kallades "Halvan".

Mellan detta hus och nuvarande Eksjötidningens hus No. 4 1:sta Kvarteret låg en smal gata kallad Gastagatan. I "Halvans" norra del vid denna gata var en arrestlokal inredd, där fylleristers brukade insättas. Stadens första poliskontor var inrymt i samma hus, där hade också fru Johanna Liedberg mot Torget matservering och krog.

Nära 6oo personer blevo husvilla och fingo i denna bedrövelsens tid tak över huvudet hos vänner och bekanta.

De räddade resterna av A. Nilssons boktryckeri iordning-

Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

ställdes i folkskolesalen, Holmströmska gården, nuvarande Arendt Byggmästaresgata 2 och där trycktes en liten "lapp" vari redogjordes för branden. Detta tryckalster utkom den 25 November 1856.

Bokhandeln ordnades i ett bostadsrum i Cullins gård nuvarande Norra Storgatan 17. (Gammal beteckning 1 Kv. No. 38).

Handlanden C.W. Borgs klädes- och manufakturaffär flyttades till Aschanska gården nuv. Norra Storgatan 18. (Gammal beteckning 2:dra Kv. No. 2 och 3).

Hernlunds speceriaffär till societetshuset vid Lilla Torget.

Doktor Miltopée hade sin mottagning i Holmska huset vid Stora Torget 6 och Apoteket inrymdes i stora salen nedre botten i gamla rektorsgården nuv. Norra Storgatan 23. (Gammal beteckning 1Kv. No. 35). Det blev trångt i hemmen med alla inkvarteringarna, inte minst i köken vid spisen och ibland var det svårt att få pannor och grytor att räcka till.

Så fort sig göra lät anordnade staden en mathållning, där alla de brandskade under flera månader framåt kostnadsfritt fingo hämta sin middag.

Den stora olycka, som drabbat Eksjö väckte medlidande över hela landet och överallt, varhelst det kunde göras, anordnades välgörenhetsfäster, soaréer, konserter m.m., även insamlingar såväl in natura som kontanter gjordes.

Vid en konsert i Göteborg till förmån för de brandskadade i Ekesjö deklamerade Herr G. Dahlqvist prologen, som var författad av en känd och värderad litteratör därstädes:

Följ med mig bort, dit sången gerna far,
Till Smålands bygd, den fattiga, men rika
På äfventyr och stora namn tillika
Från fordomtima intill nutidsdar.
Här tändes mången gnista, som ur härden
I bondens stuga fritt för vinden dref
Och, se´n hon töcknen genombrutit, blef
Ett ljus, som kastat strålar öfver verlden.

Naturen sträf som Nordens kämpasinne,
Förmildras plötsligt af ett landskap, där
Sig marken jemnar småningom och är
I ramen utaf granskog fattat inne.
Åt alla sidor hvilket perspektiv:
Än vattendrag, dem källan återbördar,
Än sädesfält, som bära flitens skördar,
Och främst en liten stad med rörligt lif.

ning vid Lunds universitet

Här hvila vi med teckningen en stund,
Men när ånyo vi till penseln taga
Är staden bränd och nejden synes klaga,
Ett sorgflor skymmer öfver taflans grund.

Det var en natt för icke längesedan,
En vinternatt ... Det led mot morgon redan.
På hvalvet brunno himlens stjernljus stora,
Och snabba strömoln såg man sig förlora
I lätta skiftningar. En dimma gömde
Den lilla staden, der han låg och drömde.
Allt var så tyst, det enda ljud, som spordes,
Var, när af blåsten någon utflygt gjordes.
Vid stranden böljan under isen frös,
Då --- höres skri, ett rysligt: E l d e n l ö s!

Och knappast voro människorna klädda
Och knappast hunno de sig sjelfva rädda.
Från hus till hus sig hastigt spridde flamman
Och lika hastigt störtade de samman --
På torg och gator svallade der vågor,
Ej utaf vatten, men af eld och lågor,
Och morgonsolen stiger upp och skiner
På mången lyckas graf -- på rykande ruiner!

Hvad allt du kan af menskokärlek göra,
- En skyndsam hjelp fördubblar gifven skärf -
Så gör, att nöden ej må längre störa
Den jemna arbetstidens trägna värf!
Tänk på Försonarns ord, när hjertat blöder
Vid jämmerns åsyn på din lefnadsstig:
"Det goda, som I gjorden Edre bröder,
Det hafven I, på Domens dag, gjort mig".

Vi äro stoftets barn, som gå i skolen,
Der nya prof oss ständigt förestå.
Vi äro bubblor, hvilka spegla solen,
Men brista, om oss Gud vill andas på.
Den sanna ödmjukheten är vår ära,
Som adlar själen och ger öfvervigt,
Fördragsamheten är vår hufvudlära
Och hjelpsamheten är vår hufvudpligt.

Framåt den stora menskofloden hastar
Till Tidens mynning --- Evighetens haf.
Hvem vet hur Ödet tärningarna kasta,
Förr´n det är slut med spelet - vid vår graf?
I dag en annans välfärd svämmas öfver
Af lidande och hopplöst bryderi.
En annan gång du räddning sjelf behöfver
Och då är godt att återgäldad bli.

Gör som när dagen bakom bergens toppar
Sitt öga sluter, och det qvalmigt var!...
Då räknar icke daggen sina droppar,
Men vederqvicker hvad försmäktat har.
Din gifmildhet har ej lagt bort sin vana,

Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

9877

Densamma är hon som hon varit förr.
Du följer hjertats känslor dit de mana,
Och ingen klappar fåfängt på din dörr.

I hamnen ligga dina drakar trygga
Och välstånd blomstrar omkring dina torg.
På djerfva framtidsplaner får du bygga
I ro, du afundsvärda Göteborg.
Du k a n, Du v i l l, ty du har öppet sinne
För allting stort och nyttigt i vårt land,
Och länge skall välsignelsernas minne
med ditt förvaras -- efter Eksjö brand.

Guldsmed Swahnbergs dotter, fru Jenny Fagerholm, har för mig berättat, att elden uppkom därigenom, att en lärpojke hos Swahnberg hade varit ute kvällen förut i starkt snöväder och hängt sina kläder att torka framför fyren. Genom gnistor från fyren blevo dessa föremål antända och elden spreds med stor hastighet.

Swahnberg öppnade sedan affär i Vimmerby.

Eldsvåda.

Vid eldsvådor signalerades med brandlurar, trummades samt klämtades i tornet med storklockan, i vars kläpp en lina var fastsatt. Den hängde ned i nedersta tornrummet för att ej tid skulle sinkas med att springa uppför tornets alla trappor.

Klämtningssignalerna voro för norra stadsdelen två klämtslag i följd, för lägenheter i norr och öster två klämtslag i följd med ett efterslag, för södra stadsdelen fyra klämtslag i följd och för lägenheter i söder och väster fyra klämtslag i följd med ett efterslag. I äldre tider sköts även med stadskanonerna.

Var eldsvådan på dagen uthängdes genom tornluckorna en röd flagga åt det håll där elden började. Var den på natten uthängdes en lykta. Till hjälp åt brandkåren bildade allmänheten s.k. kedja från något vattenställe till brandplatsen. Brandhinkar fyllda med vatten langades då från man till man till brandstället, och många gånger var det inte många vattendroppar kvar i hinken, då den kom till målet.

Då huset Österlånggatan 5 brann 1888 eller 89 fingo eleverna i stadens alla skolor stå i kedjan flera timmar, jag var

ning vid Lunds universitet

9877

en bland dem.

Hinkarna fylldes i ån vid Vattentorget.

Ångsåg m.m.

Efter branden 1856, då staden skulle återuppbyggas bildade några personer ett bolag, som anlade ångsåg, mjölkvarn och stamp, öster om staden (n.v. Östenström). Bro byggdes från den s.k. Vattengatan till ångsågsområdet.

Min mor, Fru Héléne Aschan född 1849, talar än i dag om hur dundret från sågen hördes i hela staden, då där arbetades.

Åbron byggdes om 1925 i detalj alldeles lika med den gamla.

År 1924 hade Svenska Dagbladet en fototävlan om gamla stadsbilden och insände jag ett av mig taget foto av den vackra bron.

Från Kungl. Byggnadsstyrelsen, som granskat de insända fotona, erhöll jag senare brev med anhållan om att få behålla såväl detta foto som andra av mig insända, emedan de voro av betydelse för stadsplanebildningen.

Ångsågen var ett långt rött hus, som låg på samma ställe där det nuvarande Österström ligger, kanske sågen ombyggdes till bostadshus, - det kan jag ej uttala mig om nu.

Under vistelse i Stockholm för några år sedan fick jag av en gammal Eksjöbo mottaga ett gulnat, brustet pappersark med följande handskrivna

Hälsning till Ekesjö.

Helsning till Ekesjö af J. Nybom d. 15/3 58.

Hvad skulle skalden göra här på jorden,
Der halfförstådd han fram sin bana går?
Jo, när de ömsom jubla, gråta orden
Dem han på lutans gyllne strängar slår,
Då sina likars sorg och fröjd han översätter,
Så fröjdernas minut som sorgens nätter
En menskligheteńs vigde prest han är,
Båd jord och himmel i sin sång han bär.
Som offer på sitt eget bål han stiger
Och åt allt stort och skönt sitt lif inviger.
Hvad fordrar han derför! Ock kärlek bara
Ett minne ville han så gerna vara
Uti ett fosterländskt, ett trofast bröst,
Der längtar han få bo liksom en röst

Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Utaf en vän, som rösten af en broder,
Som redan seglat bort på fjerran floder.
Så far och jag med lutan i min hand:
Gud, menskligheten, mitt dyra fosterland
I välljud öfver dessa strängar välla
Ur djupet utaf sångens klara källa.

Jag helsar dig du väna stad och trakt
Med odlingens och wettets dubbla makt,
Midt i din hjertpunkt sjunger jag din ära,
Den sjelf du dock förstår att bäst uppbära
Du pröfvat mycket och du mycket lidit,
Men av ditt törne kransar åt dig wridit.
Mins du den stund, ditt ödes timma slog.
Det klämtade i tornet slag på slag,
Det ringde samman till en fasans dag.
Och rop och jämmer genom staden drog,
Och elden gick framåt på dina gator,
I segen lik en Romersk Imperator.
Här barnen sprungo ropande på bröd,
Till mödrar sjelfva skälfvande af nöd,
Som äger intet, intet till att gifva
Om än sin egen barm de velat sönderrifva,
Som stodo frysande vid dessa lågor,
Som gingo likt ett upprördt haf i vågor
Och slukade med eldröd tunga mången boning,
Der nyss blott bodde kärlek och försoning.
Der nyss en far ibland de sina satt
Rik af sin kärlek och sin mödas skatt
Och glad förhoppning i sitt hjerta gömde
Och om en lycklig morgondag än drömde.
Men --- dagen kom ej --- och hans lycka
Den sväljde elden på ett vilddjurs sätt
Liksom en munsbit blott; men blef ej mätt.
Snart åto flammorna hvarann: en syndaflod
Af hungrig eld gick fram, der staden stod.
Här männen, elementer möttes, elden wann,
En domedag var slutad: E k s j ö b r a n n.

Men dånet af dess fall kring norden hördes,
Och tusen händer sträcktes, hjertan rördes
Till tröst, till Hjelp i denna fasans stund
Mot eld och köld och nöd uti förbund.
Sjelf gick du främst att hjelpa, trösta, rädda
Och nya hem åt dig på askan bädda.
Du wisade att hur och ödet bränner
Blott ädel samhällsanda finns bland männer,
Den fram, liksom en viljans jernväg går
Till målet - hvarje motstånd nederslår.
Nu likt ett friskt, ett gladt, ett nytändt hopp,
En fenix stiger du ur askan opp
Och nya hem stå fram på gator och på torg
Som vackra flickor, som laggt af sin sorg
Och sjelf du står, wän som en nyvigd brud
Så liffull hoppfull, ödmjuk stödd på Gud.
Och arbetet det är din bröllopsdans,
Wälmågan är din wackra myrtenkrans

Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Och främlingen sin hjessa ödmjukt sänker,
När dig han ser när han din kamp betänker.
Gud signe dig! Må högsinnt borgen dygd
Dig göra rik och älskad i din bygd:
Och huru dagar gå och dagar komma
Må du i lycka och i ära blomma!

Följande verser skrivna till invigningen av Ekesjö Rådhus har jag många gånger hört min mor med känsla och värme deklamera.

Vid invigningen av Ekesjö Rådhus på Carlsdagen den 28 Jan. 1862.

Ett tempel åt Themis inviges i dag,
Tag hyllningen mot, Fru Gudinna!
Ty Kungen, hvars valspråk är: land byggs med lag,
Han vill Dig ej husvill här finna.

Förhärjad låg staden och suckande såg
en framtid af sorg och elände.
Då täcktes vår Konung oss komma ihåg,
ett Bref med mångtusen oss sände.

Och hjelpsamma händer, att lindra vår sorg,
från fjerran och nära oss räcktes.
Och hus invid hus längsmed gator och torg
liksom af ett trollslag uppsträcktes.

Mest värdigt af alla dock Rådhuset står
vid torget och midtöver blickar
på Kyrkan, som deren månghundrade år
Guds frid åt församlingen skickar.

De stå tvenne väktare likt, dessa två,
som trofast ge handen hvarandra,
att enligt sin uppgift till samma mål gå,
fast olika vägar de vandra.

Det målet är samhällets välgång och frid,
som kärlek till pligten blott sänder,
O, måtte vår idoghet stödjas all tid
af Konung och af Rikets Ständer.

En skål för vår Konung på Carlarnes dag
vi tömma med glädje otvungen,
ty tacksamma hjertan är hela vårt lag,
Ja, lefve den älsklige Kungen.

Byk och tvätt.

Storbykar hade vi 3 à 4 gånger om året, dessemellan tvättades när så behövdes. Ungefär 3 veckor före jul gjordes jul-

Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

tvätten. En byk räckte tre dagar, första dagen stukades de vita kläderna, som skulle läggas i bykkaret och ösas med lut av björkaska. Askan låg i en säck i botten på karet och kokande vatten östes över kläderna, detta kallades att varmbyka, andra dagen östes kläderna med kall lut. Vid nedre kanten på karet var ett hål, varigenom luten rann ned i en balja. Kulörta kläder samt ylle tvättades andra dagen. På kvällen avtappades luten från karet, en plugg sattes i tapphålet och vatten hälldes i karet, så att det stod över kläderna, till morgonen därpå. Tredje dagen var klappdagen och hur kallt det än var, så kördes byken till någon av klappbryggorna, emedan gummorna ansågo, att tvätten ej blev ordentligt sköljd, om den ej klappades och sköljdes i rinnande vatten.

Torkplan fanns ej vid alla bryggor. I vårt brygghus fanns och finnes ännu två stora inmurade grytor och en stor bakugn. Varje familj hade sina bykgummor, som tingades från den ena byken till den andra. Klockan 6 på morgonen kommo de, då bjödos de på kaffe och reelt dopp, frukost åts klockan 9, sedan 11-kaffe, klockan 2 middag, kaffe vid 4-tiden, kvällsvard klockan 7. Mellan 4-kaffet och kvällsvarden bjödos de på "afteval" (aftonvard) som bestod av en ½ hålkaka bröd med pålagt smör, ost och sovel, detta brukade de ta´ med sig hem.

Telefon.

Någon gång i början av 1880-talet provade vi i den stora ängen bredvid vår trädgård vår första telefon, en leksak med två blecklurar med en lång ledning emellan, lurarna tjänstgjorde även som mikrofoner.

Det var som sagt en leksak, men den fungerade ordentligt precis som en vanlig telefon. Den var tillverkad av blecksla-gare N.G. Wiberg, Eksjö.

Den första telefonledningen

inom Eksjö stad anlades i midten av 1880-talet av Ingeniör Hakon Brunius & Co. Göteborg.

Ledningen gick från min fars-,Rådman Georg Aschan, kontor Norra Storgatan 18 till fabriken vid nuvarande Österlånggatan,

ning vid Lunds universitet

9877

Kv. Kopparslagaren 1 och 4.

Österlånggatan var då ännu ej anlagd, ån flöt alldeles intill tomten i öster.

Sedan telefonen var uppsatt samlades under en längre tid mycket folk på kontoret för att få tala och höra i den då för tiden märkvärdiga apparaten.

Den gamla telefonapparaten finnes ännu i behåll.

Eksjö stads äldsta bevarade privilegiebrev.

Vid forskning i Riksarkivet år 1922 fann jag datum och årtal, 15/16 Mars 1440, till Herr Karl Knutssons stadsfästelse av Eksjö stads privilegier. Foto finnes i Fornminnesföreningen.

I "Handlingar rörande Eksjö Stad" tryckt år 1886, finnes ej årtal till detta privilegiebrev.

Stadshuset

även kallat societetshuset beläget i hörnet av Norra Storgatan och Lilla Torget byggdes i början av 1850-talet av Handlanden Samuel Aschan.

Där var inrymd fästivitetsvåning med stor salong i övre våningen mot Lilla Torget, i nedre våningen restaurantlokal m.m. Societetssalongen användes till teatersalong, konserter, soaréer, föredrag, trolleriföreställningar m.m.

Teatersällskap besökte ofta Ekesjö och stannade här längre tid. Familjerna voro angelägna om att få ha´ teatersällskapens medlemmar som gäster hos sig.

Fröken Elvira Ehrlin har berättat, att hennes mor var kokerska hos Fru Johanna Liedberg, som skötte matserveringen i Stora Torget 3 beläget i nordvestra hörnet av Torget, "Halvan". Från Fru Liedbergs kök därstädes bars den lagade maten i stora klädkorgar, buljongen i stora kopparkittlar till fästivitetsvåningen i Stadshuset. Då Fru Liedberg oroade sig för att buljongen ej skulle räcka till om antalet gäster blev större än som var väntat, lugnade Fru Ehrlin henne med att säga: "Frua lella, så länge det finns vatten ta´r buljongen inte slut". Av Fru Liedberg beställdes ofta såväl middagar som supéer, vilka serverades i fästivitetsvåningen.

9877

Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Lilla Torget,

har även kallats Hötorget, emedan där på torgdagarna - onsdagar och lördagar - samt vid marknaderna salufördes hö och halm.

Där fingo bönderna ställa de stora hölassen, för att ej ta' upp för stor plats på Stora Torget.

I husväggarna utmed gatorna funnos järnringar fastsatta som begagnades av lantmännen att fastbinda hästarna vid sedan de kört åkdonen med sina varor uti till torgen.

Här i vårt hus vid Storgatan finnes ännu en märla i väggen till sådan ring. Ringen borttogs för endast några få år sedan, emedan förbipasserande ofta om nätterna roade sig med att föra oljud genom att slå den mot väggen.

Försäljning av laggkärl försiggick även på Lilla Torget under den tid det var Hötorg.

Trappor och förstukvistar.

Vid Storgatan och Lilla Torget funnos i äldre tider utanför en del hus förstukvistar med sittbräden, där de gamla stadsborna sutto och konverserade med varandra tvärs över gatan.

Då de nya husen uppbyggdes efter branden 1856, lades vackra förstutrappor av sten eller järn utanför husen. På senare tid ansågs, att de togo för stor plats av trottoaren, varför de så småningom borttogos.

Framför fastigheten nuvarande Kvarteret Borgen 3 var en förnämlig terass, som löpte utefter hela huset. Den borttogs på 1890-talet till stor sorg för ägaren Ryttmästare Wilhelm Liljenstolpe.

Nödåren 1868 - 1869.

Under nödåren 1868-1869 bespisades kringvandrande utsvultna människor, som kommo vanligtvis många i sällskap från de mest nödställda delar av vårt land, dessa kallades för "drifware".

Under regementsmötet samlades på Ränneslätt hopar av utsvultna tiggande barn från närgränsande socknar och fingo de då överlevorna vid måltiderna.

I de hus där det fanns brygghus skulle brygghusgrytan all-

9877
FOLKMINNESARKIVET
Institutionen för folkdiktforskning vid Lunds universitet

tid stå fylld med varm soppa färdig att delas ut. Här i vår gård ordnade farmor med bespisningen.

I början av 1869 bildades Eksjö stads fruntimmersskyddsförening. Den hade till uppgift att bereda arbetsförtjänst till behövande. Föreningen inköpte ull, lin och garn, som utlämnades till strumpstickning och vävnader samt spinning.
De färdiggjorda arbetena betalades in natura. Mjöl, gryn och andra matvaror hade ju under detta svåra år mera värde än pänningar. De färdiggjorda arbetena såldes på försäljning ofta i Rådhussalongen, dessa försäljningar pågick till inpå 1900-talet och försiggick alltid i maj månad. Föreningen existerar fortfarande och vid jul utdelar föreningen en julgåva till personer, som därvid kunna komma i fråga.

Fröken Elvira Ehrlin, född 1861, har berättat för mig, att hennes mor vävde tyg till klänningar åt flickorna i folkskolan, tyget var grönt. Hon sade vidare: "Vi behövde så väl att få klänningar för vi va' också så fattiga, men det fick en' inte låssas om och vi fick inga". Vidare berättade fröken Ehrlin att i lägenheten bredvid deras bodde en tunnbindare Granlund och hans hustru. En dag hörde fru Ehrlin tunnbindaren säga till sin hustru: "du har väl inte lämnat kvar ett enda gryn i grytan" - "nej, det har jag inte" svarade hon. Så tackade de Gud för maten och tillade: "Gud vet, när vi få äta oss mätta nästa gång".

Skomakaremästaren J.W. Hentzell berättade, att vägen från Eksjö till Nässjö över Broarp var nödhjälpsarbete under denna svåra tid.

Tenngjutaresläkt.

Rådmannen och tenngjutaren Nils Erik Justelius född i Ekesjö 1794 - död 1868 i Ekesjö, var son till tenngjutaren Nils Justelius född 1757 - död 1829. Över denna gamla tenngjutaresläkt finnes släktregister i Teschska samlingarna. Från Justelii verkstad har utgått många förnämliga arbeten. En av rådman Justelii döttrar Emelie var gift med en handlande Tesch här i Eksjö. En deras dotter Maria blev fotograf. När hon började sitt yrke hade hon ej medel att sätta upp atelier, utan

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

fotograferade ute på sin morfars gård. Hon satte upp dekorationer på vedbods och visthusväggarna till bakgrund till fotografierna. Hon vann snart många kunder och förtjänade så bra, att hon rätt snart kunde bygga en liten atelier, den var belägen vid södertull. Hon flyttade senare till Linköping, där hon tjänade en stor förmögenhet. Hon har gjort stora donationer till såväl Linköping som Eksjö. Hon avled 1936.

Hennes broder Apotekare John Tesch och hans hustru Erica Fjellman, Malmö ha´ även på ett storartadt sätt ihågkommit Eksjö.

Mössmärket

vid Eksjö Elementarläroverk för gossar.

I första och andra klasserna hade gossarna två eklöf broderade i silver på det svarta sammetsbandet kring skolmössan, som var av mörkblå sammet med skärm. I 3:dje klassen hade de dessutom ett ollon sytt med silvertråd mellan de båda eklöven, mössan var i övrigt lika. I 4:de klassen hade de en liten krans broderat i silver med en 4 för fjerde och en 5 för femte inuti kransen.

Fröken Ellen Sundholm född 1862, dotter till Färgare Sundholm Lilla Torget, hade två bröder, som gingo i skolan, de sade till henne: "Du som är så skicklig att sy kan väl sy våra mössmärken". Då gjorde hon en liten teckning med två ollon för 4:de och tre ollon för 5:te klassen och sade till dem, att de skulle gå till rektorn, J.G. Schultz, och fråga honom om han inte tyckte det vore mera enhetligt, om märket vore sådant som den lilla skissen. Rektorn gick med på förslaget och så ändrades mössmärket. Det var 1878.

Skarpskyttarna.

Skarpskyttarna minns jag sedan min tidigaste barndom. Under sommaren samlades de iförda sina uniformer på stora torget. Sedan marscherade de under musik och med fana i teten till grannsocknarnas kyrkor, där de åhörde gudstjänsten.
Sedan höll anföraren ett föredrag på kyrkbacken för att värva medlemmar för det frivilliga försvaret. Vid hemkomsten hölls

9877
Institutionen för folkliv.forskning vid Lunds universitet

korum på torget. Min far tillhörde skarpskyttekåren och komponerade för den en marsch - Skarpskyttemarschen - och en "Skarpskyttevals".

Skarpskyttarna hade sina övningar på Vattentorget, Ränneslätt m.fl. platser. Genom att anordna fäster samlade de pängar till diverse omkostnader.

Mjölktillförsel.

I min barndom fanns ej mejerier. En del stadsbor hade landtbruk och kreatur och hade de då mera mjölk än de själva behövde i sina hushåll så såldes den till andra stadsbor, som själva fingo avhämta sin mjölk och kallades då dessa av försäljaren för "mina mjölkhämtare".

Tidigare var det så ondt om mjölk, att om en landtman kom till staden med ett vedlass och en mjölkspann hängande därpå gick veden genast åt, men ofta hände det, att de vedlass, som ej hade någon mjölkspann fingo återvända hem osålda. Vi hämtade vår mjölk här i gården hos farföräldrarna, som också hade landtbruk, Rolandsdam. Här fanns ladugård, stall och svinstia, på vintrarna hade farfar sina djur här hemma i gården, på våren fördes de till Rolandsdam.

En mycket ansedd mjölkförsäljerska var Fru Mina Troberg, som först bodde i Vaxblekaregården och senare i Komministergården.
Jag minns hur prydlig hon stod och mätte upp mjölken till alla sina mjölkhämtare. Det stora köket i gamla Komministergården var så hemtrevligt, lågt men ljust och på hyllorna glänste den blankskurade kopparn, de gamla ostkaksbunkarna m.m.

Betesmark.

De som hade kreatur i sta'n hade dels egna betesmarker och dels arrenderades mark av andra personer, även staden upplät dylik mark.

De kor, som skulle på mulbete norr om staden släpptes om morgnarna ut ur ladugårdarna och gingo av gammal vana till Norrtull, där en gumma eller gubbe med en slya i hand följde dem till betet, skällekon gick i teten med sin pinglande bjällra.

Institutionen för folkliv..forsk-
ning vid Lunds universitet

9877

På kvällarna, då korna hämtades hem och de väl voro komna till Norrtull skingrades kreatursflocken och varje ko gick då hem till sin gård och stod där råmande tills någon kom och släppte in henne i ladugården.

Slakt.

Tidigt på morgonen kom slaktaren och stack djuren, - det skedde i portgången, där stora krokar voro uppsatta i takstockarna på vilka det slaktade djuret upphängdes.

Före slaktet fick man tinga på något kunnigt fruntimmer, som tog hand om räntorna och gjorde dem rena, detta gjordes i ån vid någon klappbrygga.

På hösten vanligtvis i November slaktades i de större hushållen ett nötkreatur, en gris samt en kalv. Under årets lopp slaktades av dem, som hade kreatur, en kalv vid behov.

Vid det stora höstslaktet tillreddes de olika korvsorterna, och då var vanligt, att man till sina vänner skickade smakkorv. På ett stort fat lades då korngrynskorv, s.k. pölsa, risgrynskorv m.fl. sorter samt några paltar. Smält smör hälldes över det hela, som garnerades med socker, kanel och persiljekvistar, - en serviett lades på en bricka och så ställdes fatet därpå och bars rykande varmt till mottagaren.

Åt oss barn gjorde mormor små pyttekorvar, de voro ungefär 2 dm. långa och tjocka som en fläskkorv och gjordes av förvällda risgryn, lever ägg och russin, smaksattes med sirap, salt och vitpeppar.

Jag minns, då mormor mamma och jungfrurna sutto kring ett rundt bord och skar fläsktärningar till metvurst och bräckkorv och hur de tävlade om vem som skar de minsta och finaste.

Paltbröd lät vi baka hos en bagerska, hon kom och hämtade ingredienserna och utförde baket hemma hos sig, - när hon se´n fick det färdigt kom hon hem med det. Paltbrödskakorna hängdes upp på krokar i kökstaket att torkas.

Limkokning.

Av s.k. limläder kokades lim. Limläder bestod av avfall från hudar och skinn såsom mular, öronknutar och svansar. Av-

9877
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

fallet hopsamlades i större kar med kalkvatten uti. Före kokningen upptogs avfallet och vaskades rent, varefter det kokades. Upphälldes därefter i aflånga plåtlådor att stelna till viss grad. När så skett uppvälvdes massan och skars med fin stål-tråd i lagom tjocka skivor, vilka utbreddes på i stora träbågar uppspända nät, för att torka.

Nattväktarna.

I min barndom gingo nattväktarna och ropade ut tiden. Det rop jag mest kommer ihåg var: "Klockan är 10 slagen", men fortsättningen på ropet "för eld och brand och fiendehand bevare Gud vår stad och land", var då borttagen.

Nattväktarna slutade att ropa då kontrolluren infördes år 1889. Mellan vakttimmarna på natten vilade väktarna i en cell i poliskontoret på en träbrits med en träkubb till huvudgärd. På den lades nattväktarekappan till underlag.

Juldags- och nyårsmorgon gingo nattväktarna omkring och sjöngo utanför husen en julpsalm. På många ställen blevo de bjudna på glögg. Det var alltid många - både stora och små - som följde med och sjöngo. Om följet skränade för mycket och störde sången, så sade nattväktare Strömberg (även tingshus-vaktmästare): "Om inte harrarna vell va´ tösta, så får di låta bli". Glögg bryggdes nere i cellen och pojkarna fingo då en skvätt också.

Surebrunn

var en hälsobrunn, belägen söder om staden t.v. om Vetlanda-vägen. Denna brunn omtalades redan i midten av 1700-talet och ansågs dess vatten vara mycket verksamt mot åtskilliga sjukdomar.

I brunnshuset anordnades fäster och danstillställningar, där såväl gamla som unga samt även barnen fingo vara med och roa sig.

Ända in på 1890-talet användes brunnen som hälsobrunn.

Surebrunnsområdet är numera bebyggt med bostadshus.

9877

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Spelejocke.

I "Kappen" nuvarande Norra Storg. 47 bodde på 1880-talet Spelejocke, han brukade spela på fästtillställningarna vid Surebrunn. "Kappen" var ett båtsmanshus, som fanns kvar sedan Eksjö var sjö- och stapelstad med hamn i Döderhultsvik nuvarande Oscarshamn.

Ett båtsmanshus finnes ännu kvar beläget Arendt Byggmästaresgata 14.

Brunnar.

På nästan alla gårdar i staden funnos brunnar. Vattnet vevades upp i ämbar. Senare började man använda pumpar av järn eller trä. Brunnarna överbyggdes då med ett s.k. brunnskar, i vars midt pumpinrättningen var placerad.

I norra rådhusbacken fanns en pump, en i Nybrogatan, mellan dåvarande Boktryckare Nilssons och Rådman Justelius' fastigheter, även en i Köpmansgatan mellan dåvarande Hernlundska gården och Järnvägshotellet, nära intill S. Storg. Dessa fingo begagnas av allmänheten.

På gårdar där det fanns särskildt gott dricksvatten hämtade också andra icke där boende personer vatten, men då fingo de, som begagnade sig därav, erlägga en liten vattenavgift till underhåll av brunnen, t.ex. rensning av brunnen, nytt brunnskar m.m. då sådant behövdes. Jag minns, att på Fabrikör Sundgrens gård - nuvarande Norra Storgatan 38 - voro alltid på e.m. många vattenhämtare samlade.

De flesta brunnar igenlades sedan vattenledningen blivit färdigbyggd år 1898.

Järnhandlanden Myrén, Norra Storgatan 20, fyllde sin brunn bl.a. med urgamla kontorsböcker, som de ville bliva av med. Åvatten hämtades i vattenkärra som stod i portgången alltid fylld med vatten. På torsdagsmorgon hämtades alltid friskt vatten från ån att koka ärtorna uti. Brunnsvattnet ansågs ej duga, emedan de då blevo hårda.

Källor

där stadsborna hämtade sitt dricksvatten voro Bykvarnskällan,

9877

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folkliv-forskning vid Lunds universitet

Hoffstedts källa samt Björndahls källa. Den förstnämnda var den förnämsta. Den var belägen på Bykvarnsområdet med härliga ängsmarker och björkar omkring. På denna plats ligger nu Källdelen no. 2 och i dess trädgård den forna källan, som lades igen vid bebyggelse av denna tomt år 1935.

Klockan sex på sommarmorgnarna gingo vi under vår barndom med vår far dit och drucko det kalla friska kristallklara vattnet och detta hämtade vi själva upp. Glaset sattes i en ståltrådsställning och i denna var fästad en ståltråd ungefär 1 m. lång, så att man räckte ned.

Ofta sammanträffade man där med vänner och bekanta, som voro ute i samma ärende. Då dricksvattnet hämtades om vintrarna satt alltid någon av oss syskon på kälken och höll fast vattenflaskan.

Hoffstedts källa var belägen vid ån i den s.k. skolträdgården nedanför Ålderdomshemmet invid Nässjövägen.
Björndahls källa var belägen vid ån i Källtomtens trädgård.
Till dessa båda källor fanns spång från Vattentorget. Dessa källor lades igen då ån reglerades i början av 1900-talet.

Åbroar, klappbryggor, brandvakar och vattningsställen.

Alla åbroar inom staden voro på ömse sidor försedda med träräcken utom Norra åbron som hade och fortfarande har stenpelare förenade genom järnkedjor. Vid Österström finns ännu ett broräcke av gamla typen kvar.

Vid varje bro fanns klappbrygga, brandvak och vattningsställe. Klappbryggorna och brandvakarna voro byggda av grova timmerstockar. Då ån reglerades i början av 1900-talet borttogs bryggorna och klapphus byggdes i såväl södra som norra stadsdelen.

Brandvakarna voro byggda som en snöplog och skulle alltid hållas öppna.

Kräftor.

I min mors barndom och ungdom vistades hon ofta på Äpplaholm vid sjön Nömmen i Sandsjö socken. Den ägdes då av hennes morbror Lantmätare Wilhelm Hedberg.

Institutionen för folkminnesforskning vid Lunds universitet

9877

Fiskaren på Äpplaholm och hans gumma sålde rensade kräftstjärtar kannvis (1 kanna = 2 2/3 l.) för en krona kannan. Kräftsmöret saltade de ned och använde själva. "Dä ä precis så en kan slita opp läpa" (läpparna) brukade fiskaren säga - de rensade nämligen kräftorna med hjälp av tänderna.

Kari i Tullen och hennes son bodde i norra Tullhuset i Eksjö och sysslade med fiske och kräftfångst. Hon sålde fina honkräftor för 10 öre tjoget. Det var på 1880 och början av 90-talet.

Järnhandlanden P.G. Myrén Eksjö, som avled 1891, arrenderade på sin tid fisket i Perstorpsgölen. Där fanns gott om kräftor och de voro ovanligt stora, precis som små humrar.

Utfärder.

Eksjöborna reste mycket ut på söndagarna till omgivningarna t.ex. Skurugata och Skuruhatt, Soåsaberget och Korpaberget. De åkte då i löfklädda höhäckar, men ibland gingo de till fots.

I Bjässarp invid Skurugata kunde den medhavda matsäcken utökas med mjölk, potatis samt körsbär, - potatisen kokades i köket på Bjässarp.

Under regementsmötena vandrade såväl stads- som landtbor om söndagsförmiddagarna till Ränneslätt för att åhöra fältgudstjänsten. Ofta stannade de kvar där hela dagen och på aftonen dansades och sjöngs med liv och lust, "i Eksjö sta´ på Ränneslätt, där går en äkta glad polkett ----------".

M. 9877:1 – 125.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Uppteckningar
av
Signe Aschan
Eksjö

M. 9877:1.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Rektorsgården.

Till flydda tiden återgå min tanke än så gärna — — — —

I den gamla rektorsgården 1sta Ro. 35 numera N. Storgatan 23 bodde min farfarsfar Rektor Pehr Georg Aschan född den 29/9 1726. Han blev rektor i Eksjö 1767 och avled härstädes 1813.

Den gamla gården hade från början rödfärgat liggtimmer, beklädes senare med ohyvlad brädfodring vilken bortrevs på 1850 talet och ersattes med hyvlad brädfodring. Den hade i nedre våningen 3 rum och kök och i övre våningen 4 rum.

Från Norra Storgatan gick förstugan rakt genom huset till den vackert planterade gården med sina mångåriga höga syrenträd. I norr och söder begränsades gården av ett plank av rödmålade breda bräder.

På gårdens västra del låg en rödmålad uthus-byggnad med portgång mot Tyggatan.

Denna portgång hade en svartmålad synnerligen vackert arbetad port.

M. 9877:2

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Den gamla gården befann sig i sitt ursprungliga skick och användes som rektorsgård ända till 1904 då köpman C. F. Svensson inköpte gården och ändrade södra våningen till affärslokal och även ombyggde gårdsinteriören.

Rektor Erik Lagerberg var den sista innehavaren av gamla rektorsgården.

Foto. finnes i Fornminnesgården.

M. 9877:3.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Gammal bebyggelse

Då läroverket för gossar år 1846 var färdigbyggt och togs i bruk såldes den gamla läroverksbyggnaden, som var belägen i 3dje kvarteret söder om kyrkan. Den låg i nuvarande södra Skyrkogatan med gavlarna åt öster och väster. Den inköptes av min farfar Rådman Felix Ascheau, nedrevs och uppfördes på Rolandsdam invid ån mellan lilla boningshuset och stora logen.

I denna byggnad inreddes stall och ladugård samt lada. Huset stod kvar till början av 1890 talet, då det flyttades söder om stora boningshuset där det ombyggdes och utökades.

Vid sjön Rokalvens utlopp i ån var anlagt vattenfall, som drev tröskverk och såg, belägna i stora logen vid norra gaveln. Sammanbyggt med denna gavel var en mindre byggnad, som inrymde vattenhjul, stamp och bakkvarn. Norr om denna byggnad fanns tvänne mindre hus, som inrymde ålkistor. Vid vissa sommardagar

M. 9877:4

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

anstrades flitigt under fallet.
Vid ån fanns även ett präktigt badhus, ibland kunde det hända, att man fick ett nyp av kräftor, av dessa fanns det gott om i ån.
På Rolandsdam fanns det även en karpdamm.

M. 9877:5.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Fornminnesgården

är belägen Kv. Kopparslagaren No 2, Arendt Byggmästares gata No 20, gården är en gammal hantverkaregård, som torde härröra från 1600 talet.

Eksjö och Vedbo fornminnesförening inköpte densamma år 1924 av Kopparslagare J. L. Lundholms sterbhus. Fastigheten är en s. k. kringbyggd gård med överbyggd inkörsport åt Arendt Byggmästares gata, samt en mindre port mellan boningshuset och uthusen åt norr.

Boningshusen, som äro sammanbyggda äro uppförda under tre olika tidsskeden.

Uthusen innehålla stall, vedbodar, vind och bodar.

Alla utrymmen utnyttjas för föreningens samlingar.

M. 9877:6.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Lá bakelagg

Bland forminnesföreningens samlingar finnes en lá bakelagg av gjutjärn med handtag, på handtaget står årtalet 1723 inristat.

På denna lagg bakades bröd på så sätt, att en utbakad baka lades på laggen som sattes på glöden i den öppna spiseln där bakan bakades.

En äldre man som såg denna lagg berättade: "en sådan hade min mor inte råd att skaffa, utan hon gjorde bullar av degen, som hon tryckte fast på den heta spismuren. Då bullarna voro färdiga lossnade de och inget bröd var så gott som det mor bakade".

M. 9877:7.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

En gammal man

som besökte fornminnesgården berättade, då han fick se ett mangelträ: "min mor hade bavel, men inte mangelträ och då hon skulle mangla och hade svepat klöderna på bavelu, tog hon fram en stor trälåda som hon satte över bavelu, sedan plockade hon oss småbarn i lådan och så manglade hon medan och det gick riktigt bra."

M. 9877:8.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Vaxblekaregården

belägen kv. Vaxblekaren Arendt Byggmästares gata nr 4 (gammal beteckning 2dra kv. nr 30) är en gammal hantverkaregård från 1600 talet, som var oförvanskad till i början av 1900 talet, då missionären Påhlsson Eksjö köpte densamma.

Min mor fru Hélène Ascham f. Wikelius f. i Eksjö 1849 kommer mycket väl ihåg då det blektes vax på Vaxblekaregården. Hon brukar tala om hur vackert det var att se de gula vaxkakorna ligga till blekning i de stora vattenfyllda karen på gården, då det var starkt solsken. Själva vaxblekeriet flyttades under senare delen av 1800 talet till Vrigstad nära Säfsjö.

M. 9877:9.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Apoteket.

Apoteket i Eksjö anlades år 1737 av apotekaren Joan Jacob Wollhard, min farmorsmormorsfar. På resa genom Eksjö erfor han, att det ej fanns något apotek i staden, varför han begärde och erhöll tillstånd att anlägga ett sådant härstädes. W. undergick examen inför K. collegium medicum, samt förklarades av collegium för "en erfaren och rättskaffens apotekare"
Han var född i Hamburg 1695 och inflyttade till Sverige år 1737 och avled i Eksjö d. 2 Okt. 1755.

M. 9877:10.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Gammalt köpmanshus

Bergmanska gården.

Fastigheten 1sta Kv. Nö 39 ö 40 ägdes i slutet av 1700 talet och intill 1825 av Rådmannen och Handlanden Sven Ekstrand. Efter hans död 1825 inköptes den av Handlanden Joh. Magnus Bergman, som idkade diverse-handel och det är troligt att förutvarande innehavaren gjort detsamma.

Den yngsta dottern Fröken Hedda Bergman avled 1924 vid 82 års ålder och var således gården i Bergmanska familjens ägo nära 100 år och var den intill hennes död oförandrad med undantag av smärre förändringar. Systronen Bergman ihågkom Eksjö stad med donationen.

Efter Fröken Bergmans död inköptes fastigheten av Manufakturhandlanden Carl O. Johansson. Han har samma affärslokal som Ekstrands såväl företrädare som efterträdare, de senare ha varit flera. Carl O. Johansson har utökat affärslokalen genom att lägga till rum både vid Torget och Norra Storgatan.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9877:11.

Nuvarande ägaren ändrade och moderniserade före sin inflyttning övre våningen. Under denna omändring upptäcktes målningar å såväl tak som väggar. De tilldrogo sig berättigad uppmärksamhet och Fornminnesföreningen lät fotografera desamma. Numera finnes en målning blottad en medaljong i taket i hörnrummet över affären.

Lilla huset som var sammanhängande med stora hörnhuset och beläget vid Norra Storgatan revs 1939 och inköptes då av staden till Eksjö och Vedbo Fornminnesförening. Vid rivningen påträffades vackra och till stor del väl bibehållna målningar. Dessa målningar hade man dock till största delen [illegible] om sedan föregående omtapetseringar. Fornminnesföreningen lät fotografera desamma.

Köksavdelningen var ej med i köpet. Den hade sålts åt annat håll.

Ett modernt hus uppfördes där 1939.

Min farmor Fru Fredrique Ascher f. Holmström f. i Eksjö 1810 berättade att Jonas Alströmer i sin ungdom varit biträde i den affärslokal vars innehavare Rådman Ekstrand hennes far var.

M.9877:12.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Gammalt köpmanshus
Holmskönska gården

Den fastighet invid Byggmästares gata 2, där Handlanden E. W. Melanders affär nu är inredd ägdes på 1700 talet av min farmors farfar Joh. Holmskön, som drev handel därstädes.

Försäljningen skedde genom luckor vars lämmar fälldes ut åt gatan och tjänstgjorde som disk. köparna stodo ute på gatan.

Luckorna voro försedda med vackert arbetade järnbeslag.

I detta hus fanns i nedre våningen handelsbod samt 3 rum och kök därav en mycket stor sal, som på 1860 talet förhyrdes av en hökare Sandegren, han uthyrde i sin tur salen till offentliga möten, där visades således vaxkabinett, där hölls trolleriföreställningar m.m.

Där var det också som metodisterna höllo sina första möten i Växjö på 1870 talet.

Salen var försedd med öppen spis och grova bjälkar i taket. I handelsboden var taket vitt med små blåa stjärnor.

M. 9877:13.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Landegren hade höberi och jag minns att under min barndom sålde han sina varor genom luckorna.

Gårdens inredning var på det hela taget öforändrad ända tills köpman Melanden inredde sin affär omkring 1930.

Det rödfärgade liggtimmershuset med sin utskjutande övervåning brädfodrades på 1890 talet och blevo då handelsluckorna övertäckta.

Gården var i släkten till början av 1900 talet, då Fru Carin Borg f. Aschan sålde densamma.

M. 9877: 14.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Borgardräkt

Min kusin fröken Adèle Borg Eksjö, har knappar, som tillhört hennes mormorsfars (min farmorsfars) Rådman Johan Olof Holmströms borgardräkt.

På dessa knappar finnes Eksjö Kapen anbringat (en ek med utgrenade rötter)

Knapparna ha sin gamla äkta förgyllning hvar och glänsa som guld.

Rådman Holmström var född i Eksjö d. 28/3 1781, avlet därstädes d. 19/12 1847.

M. 9877:15.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Tobaksplantering.

Min farfarsfar Rådman Nils Andreas Aschan född 1797 död 1857 hade tobaksplantering till husbehov på en liten ö som kallades Sibirien*) midt för nuv. Frälsningsarméns lokal (den låg i ån som flyter genom norra staden.
Senare byggdes där ett litet bostadshus, som nedbrann 1889.

* Ön kallades även Finland

M.9877:16

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Spöstock och spöslitning.

Under rubriken Vattentornet skildrade en person i Smålandstidningen tisdagen den 24 november 1942, bl.a om forna stenar, som finnas i vattenledningsparken, en runsten och en annan av mindre historisk valör. Om den sistnämnde heter det i dikten:

"Ett ögonblick vi ägna nu stenen nummer två,
den stora runda bjässen med järnbeslag uppå.
Vad ändamål den tjänat i tiden, som har flytt,
sig säkert mången frågat och hjärnan känt brytt
men vi skall inte forska uti dess hemlighet
ej heller skall vi störa och göra stor förtret.
Må den sin saga gömma i springor och i hål,
ty säkert har den tjänat ett värdigt ändamål".

Med anledning av dessa rader vill jag omtala vad jag känner till om den stora järnbeslagna stenen.

Den påträffades vid reparation av Norra åbron år 1923 i det skick den nu befinner sig, hopbunden med järnband. Stenen har tidigare utgjort foten till en spöstock. En spöstock eller skampåle

II

M. 9877:17.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

var som bekant en pelare av sten eller
trä, vid vilken man brukade förr i världen
utställa vissa förbrytare till offentligt beskådande
eller till prygling. År 1855 hölls här i staden en
auktion då diverse saker försåldes, däribland
spöstorken med pall, d.v.s. foten för storken.
Denna pall var just den omtalade stenen.
Att spöstorken då gick under klubban berodde
på att spöstraffet avskaffades i vårt land just
det året. Stenen inropades av smedmästare
Wilhelm Fagerberg för 15 skilling. Hur den
sedan kom att placeras i åbrovalvet är inte
gott att veta. Troligen hade den blivit ligg-
ande på smedmästaregården till ingen
nytta, och så hade den en vacker dag hamnat
i brovalvet, där den kom väl till pass.
Om stenen haft en talande tunga, hade den
säkert själv haft åtskilligt att berätta om
brott och sträff i gången tid, men nu be-
hållen den allt för sig själv och så gott är
kanske det.
Skomakaremästaren G. W. Hentzell, som var
född i Ekesjö 1837 och avled här år 1933, berättade
för mig att han en gång i sin barndom vid ett
tillfälle åsåg en spöslitning. Då han var nio år

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

gammal kom en man in i skolan och meddelade läraren att spöslitning skulle försiggå på rådhusgården. Läraren tillsade då gossarna, att om de ville fingo de gå dit och se densamma. Hentzell var en av dem som gick dit. Det var en ung pojke som stulit ett par stutar och till straff skulle han slita spö. När han fått några par spö svimmade han. Läkaren anmodades då in med såpa varefter exekutionen fortsatte tills delinkventen fått så många par spö, som rätten ådömt honom.

M. 9877:19.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Ett sorgligt marknadsminne.

En gammal Eksjöbo Fru Hilda Svensson f. Grönstrand f. i Eksjö 1842, berättade, att i hennes barndom var det en gumma, som hade kaffeservering i övervåningen i något av husen i södra stadsdelen.

Gumman hade en son som var en riktig odåga. Vid en marknad blev han osams med en luffare. Han slog till denne så att han föll utför trappan och slog huvudet emot trappstenen så svårt, att han avled.

Snaparen insattes i en av cellerna i gamla rådhuset. Cellen var skild från ett mindre ytterrum genom plankor, som voro skilda från varandra så mycket, att man från cellen ledigt kunde se vad som försiggick i ytterrummet. Utanför cellen placerades den döde för att brottslingen skulle påminnas om sitt brott. Brottslingens mor besökte honom dagligen och måste då passera förbi den döde.

M. 9877:20.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Några anteckningar om koleraepidemien 1834

Då koleran 1834 grasserade i Jönköpings län, påbjöds i Eksjö, att alla manliga innevånare i staden i tur och ordning dag och natt skulle hålla vakt vid tullportarne, så att ej någon främling fick komma in i staden och på så sätt införa smitta.

På kopparslagare Johan Svenssons gård 4de kv. nr 25 belägen vid Södertull var en stor kittel placerad på en kraftig påle. Denna kittel innehöll tjära, som hvarje morgon på bestämd tid påtändes, och ålåg det alla stadens innevånare att då infinna sig för att inandas röken eller ångorna däraf som skydd mot smitta. Bland stadsborna inträffade ej ett enda dödsfall.

På okänt sätt hade dock en sjuk främling kommit in i staden. Han fördes till Rännaslätt där han vårdades. Hans liv kunde dock ej räddas och han begrafvades därute. För att skydda grafplatsen omgaf man den med ett staket.

9877:21.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV.

Under epidemien inställdes all torghandel och lantmännen fingo avlämna sina varor genom fönstren i Svenssons kopparslagareverkstad och där fingo stadsborna avhämta sitt smör, sina ägg m. m.
Verkstaden gränsade i söder mot vägen mellan Brogärd och Ekeberg.
✓ Flisby socken härjade koleran svårt och därför fick ej något införas till staden. därifrån.

Ovanstående har sömmerskan Carolina Svensson Eksjö, dotter till kopparslagare Johan Svensson berättat för mig. Hon var född den 27 maj 1834. och avled härstädes efter ett långt och arbetsamt liv den 20 januari 1928.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9877:22.

Mamsell Charlotte (Lotta) Falk
hade en flickskola i Eksjö och en av hennes elever var min mormor Fru Hedda Wickelius f. Hedberg född i Eksjö d. 2 Aug. 1822 död därst. d. 18 Jan. 1908.
Mamsell Falk var skicklig i sina ämnen och undervisade dessutom i fina handarbeten. Material till handarbeten köpte hon av tyska affärsmän som vid besök i Eksjö alltid uppsökte henne. Ett bevis på färgernas äkthet har jag i ett par av de arbeten, som min mormor gjorde där, en märkduk 33 x 43 cm med bokstäver och siffror samt därunder en papegoja, en blomsterkrans samt ett landskapsstycke. Den andra tavlan 37 x 43 cm föreställer ett landskap med en kyrka och nedanför kyrkbacken en vallpojke med betande får.
Dessa arbeten äro färdigade det förra 1831 och det senare 1837 äro inramade och oaktadt, att de ständigt hängt i soligt rum äro färgerna väl bibehållna.

Samtidigt som mamsell Falk var en mycket skicklig lärarinna var hon även sträng och fordrande. Om någon av eleverna ej kunnat sin läxa, straffat med sitt handarbete

M. 9877:23.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Mer på annat sätt ådragit sig hennes misshag, hång de bon på ryggen på dem en pappskiva med en åsna på, med denna på ryggen fingo de sedan gå från skolan till hemmet.

M. 9877:24.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Skendöd

Min mormor och flera av hennes kamrater berättade för mig att mamsell Lotta Falk en dag insjuknade och dog kort därefter. Begrafningsdagen gick jungfrun in i likrummet för att elda så att det ej skulle vara så kallt då anhöriga och vänner skulle gå in och taga ett sista farväl av den döda. Jungfrun råkade då tappa några stora vedträn som föllo hårdt i golfvet. I detsamma reste Mamsell Falk sig upp i kistan. Jungfrun rusade dödsförskrämd huvudstupa ut och underrättade de anhöriga som skyndade in till den döda. Hon satt där upp i kistan och bara såg på dem. Hon hade varit skendöd.
Hon blev genast omhändertagen och vårdad på omsorgsfullaste sätt. Hon berättade sedan att hon hört allt vad som sagts i rummet medan hon låg på bår, men kunde ej giva något livstecken ifrån sig. Om hon under sin skendöd kände några ångestkänslor har jag ej hört talas om. Hon tillfrisknade och fortsatte sin skola som förut.
Ytterligare ett fall om skendöd berättades

M. 9877:25
LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

av de gamla.

Vid besök i Ekesjö av ett Teatersällskap under förra delen av 1800 talet, blev en skådespelare sjuk och dog.
Han bisattes i Orminthagraven ett litet gravkor vid östra sidan av gamla begravningsplatsen vid kyrkan. Då dagen efter bisättningen folk kom dit funno de kistan sönderslagen. Då locket avtogs låg han död mycket sönderriven och sargad han hade arbetat så förtvivlat för att få sönder kistan och komma ut.
Denna tragiska händelse väckte den djupaste förstämning och deltagande ej endast i Ekesjö utan överallt där detta blev känt.

M. 9877:26

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Stadstrumslagaren.

Skomakaremästaren J. W. Hentzell född i Eksjö 1837 avled härstädes 1933 kom väl ihåg hur stadstrumslagaren Ek gick genom staden och slog väckningssignal på sin trumma kl. 5 på morgonen och släckningssignal kl. 9 på kvällen.

Fröken Carolina Svensson född 1834 berättade för mig, att hennes mor hade sett att stadstrumslagaren "trummat ut" ett par mycket vackra lösaktiga flickor ur staden. Flickorna gingo först, därefter följde trumslagaren, som slog på sin trumma och efter dem kom en massa folk, som vände först när flickorna kommit utanför tullportarna och tullportarna stängts.

M. 9877:27.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Avrättningar

Brännemon vid Stockholmsvägen mellan Eksjö och Hagersryd var i forna tider begravningsplats för avrättade. Jag har hört berättas om flera avrättningar.

Fru Alma Hagström i Priarp, Eksjö landsförsamling, född 1876, avlid 1941 berättade, att i hennes barndom låg stupstocken ännu kvar på Råsa backe, nära Priarps gård, där brottslingarna halshöggs. När hon och hennes små kamrater skulle gå till och från skolan måste de gå därförbi och sprungo då alltid så fort de små benen kunde bära dem.

En av hennes fars torpare berättade, att 1842 var en avrättning och han var närvarande vid densamma.

En äldre och en yngre man hade överfallit en gammal gumma, som bodde ensam i sin stuga, den äldre körde in gumman i den öppna spiseln och ville bränna henne, men den yngre bad för hennes liv. Gumman levde så länge

M. 9877:28.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

II

att hon kunde berätta därom. När de sedan blevo dömda till döden bad hon för den yngre mannens liv och han blev benådad. Den äldre gick till stupstocken med knäppta händer sjungande psalmen 440 v.5 "Min kläder klädas af" - -

Dömdmannen som avrättades 1842 hette For. Min far var då fyra år och han mindes väl då tjänstefolket kom hem och berättade om avrättningen. Många människor hade klättrat upp i träden runt om för att kunna se ordentligt men när huvudet föll ned på marken så föllo också de flesta människorna ned på marken. En del personer rusade fram för att få några droppar blod för att därmed bota skäran.

Bonden i Lilla Lönhult Askeryds socken, Norra Vedbo härad berättade om avrättningen 1842 på Galgebacken vid Råsa nära Priarp. Avrättningen besågs av allmänheten. Hans mor och hans äldsta syster, som då var liten voro närvarande. Fången fick se skarprättaren förrän han med sin blankslipade bila rusade fram och skiljde huvudet från kroppen.

III M. 9877:29
LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

när detta var gjort fick han basta ifrån sig allt ej föra något med sig därifrån.
Människor som blivit uppe i bråden föll avsvimmade ned och andra återigen sprungo fram för att samla blod av den döde för att använda detsamma att bota sjuka med.

M. 9877:30 IV

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

En person berättade för mig vid besök i Forngården, att hans farfar, som varit knekt var med i "fyrkanten" (att vara med i "fyrkanten" var ett hedersuppdrag då en brottsling skulle avrättas. En fyrkant bildades av stora starka hanfasta karlar, som skulle utgöra bevakning åt brottslingen.
Då fyrkanten stod uppställd utanför rådhusets arrest utfördes fången och placerades i midten av densamma. Så satte tåget sig i gång och gick till fots genom Norra Storgatan ut till avrättningsplatsen vid Råå.
Fången hade som huvudbonad en s.k. talrikshatt (en hatt med låg kull och mycket vida brätten) Under vägen utfor han i grova eder. Då han gick fram till stupstocken kastade han under svordomar sin hatt upp i luften.
"Knektarna på den tiden voro råa sällar och min farfar var ej bättre än de andra, men alla blevo djupt upprörda och hemska till mods över hans uppträdande" sade berättaren.

M. 9877:31.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

V

Han omtalade också att hans farfar varit med i 1808–1809 års krig i Finland och att farfadern berättat att männen blevo så förvillade, att de efter hemkomsten, om de blevo förargade på någon genast stack med den misshaglige

M. 9877:32.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

VI

Folkskollärare Edvard Karlsson Lundstorp Eksjö landsförsamling har berättat för mig att han läst i gamla protokoll om en avrättning 1842.

Johan Svärm hade rånat i en stuga i Flisby socken Södra Vedbo härad där det bodde en gammal man och hans hustru. Därefter hade han tänt på stugan för att dölja brottet.

Johan Svärm dömdes till döden. Efter avrättningen blev det strid om var han skulle begravas. Myndigheterna ville att han skulle jordas å Eksjö nyanlagda kyrkogård vid Norrtull, men Eksjö stads och landsförsamlingar satte sig på det bestämdaste däremot, de ansågo att kyrkogården därigenom skulle bli vanhelgad.

Han begravdes slutligen i mossen vid avrättningsplatsen.

M. 9877:33.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Kyrkogårdsinvigning i Eksjö.

Eksjö stads och landsförsamlingars kyrkogård vid Norrtull invigdes under stora högtidligheter tisdagen den 9 augusti 1842. Till invigningen voro kallade biskop J. J. Hedrén jämte åtskilliga av stiftets präster, stadens magistrat samt en stor del av borgerskapet, tillika med åtskilliga i orten boende militärer och civila ämbets- och tjänstemän. Samling skedde kl. 11 f.m. på rådhuset, varifrån de församlade gingo i procession till kyrkogården. Akten inleddes med psalmsång, ackompanjerad av grenadjärbataljonens musikkår, varefter biskop Hedrén förrättade invigningen. Biskopen yttrade därvid, sedan de assisterande prästerna citerat olika bibelord, bl.a följande:

På detta lifsens ord, osvikliga fasta, såsom sanningens ord av vilken det utgått, efter vår kristliga församlings urgamla plägsed och i den ordning vår kyrkas lagar föreskriva, helgar och inviger jag denna plats till en avskild begravningsplats för denna kristliga Eksjö stads och landsförsamlings invånare nu och i kommande tiden; och jag gör det med bön och

II M. 9877:34.
LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

åkallan i den stora, tillbedjansvärde treenige Gudens namn.
I Guds Faders och Sons och den Helige Andes namn. Amen.
Låtom oss hembära vår Herre våra lovoffer i följande psalm (N:r 272:3)
Välsignelse och frid över detta fridens rum och över alla dem, som här skola inflytta. I återvänden nu älskade vänner, var och en till sitt jordiska hem där I ofta måsten vandra fram och tillbaka såsom främlingar och gäster, men här skolen I slutligen finna det rätta varaktiga hemmet, därifrån ingen storm, ingen motgång, ingen orättvisa skall fördriva eder. I gån nu tillbaka till den gamla, bekanta staden var och en till sin hydda, till sin möda, till sitt arbete, till sitt kors och sin strid, var och en att bära denna dagens allmänna tunga och hetta, att dela denna tidens allmänna oro och bekymmer. Men snart skolen I här, den ena efter den andra, inflytta i denna nya staden, där alla striden och arbeten äro slutade, där fiendskapen, hatet och ovänskapen äro för alltid försonade, där plågan lidandet och sorgerna äro förglömda, där själva synden med alla dess styggelser äro för evigt

utplånade, där alla i broderlig kärlek och frid vila vid varandras sida, tills den sköna uppståndelsens morgonrodnad över nejden uppstrålar. Så hållen eder nu färdiga, dyraste kristna, till den dyra flyttningsstunden. Den stundar hastigare än I tron. Kanske finnes här ibland eder någon, kanske flera, som nästa gång komma hit endast för att läggas ned till den sista långa sömnen. Och säkert är, att efter några, icke så många år, ären I alla här församlade med varandra ned i den tysta, mörka vilokammaren. Blive det eder alla ett fröjdefullt, ett saligt möte! Men då skolen I även med djupt och heligt allvar betänka det under dessa få och flyktiga dagar, som återstå. Beviden eder dageligen med sann tro och helig vandel, med kärlek till Gud och nästan, med tålamod och hopp i Jesu fotspår, såsom hans trogne efterföljare. Liden med Honom, striden med Honom, dön med Honom, så skolen I ock leva med Honom. Låten Kristus nu och alltid vara edert liv, så skall döden bliva eder vinning.
De psalmer som sjöngos vid invigningen voro, utom den redan nämnda, n:r 448 och 500, v. 7.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9877:36.

Vid aktens början gavs salut med stads-kanonerna, som i forna tiden hade sin plats på ömse sidor om stora ingången till kyrkan, men nu förvaras hos fornminnes-föreningen. De hördes då för sista gången.
Efter högtidligheten, som gynnades av det vackraste vädret, gavo prosten Danielsson och hans fru, f. Aschan, stor middag i prostgården.
Kyrkogården gick i rak linje bakom kapellet och hade samma storlek åt såväl öster som väster från stora mittelgången.
Kyrkogården skildes från Ydrevägen genom en öster om kyrkogården belägen jordäga.
Under den ovannämnda saluten inträffade en olycka genom att ett skott gick bakåt och kyrkovaktaren J. Svensson, som skötte salueringen fick fingrarna avslitna.
Sedan han blivit någorlunda återställd från sin skada, fortsatte han sin tjänstgöring vid kyrkan. Många äro alltjämt de som minnas honom från den tid då han till gudstjänsterna hängde upp numren till psalmerna. Han höll därvid num-

V
M. 9877:37

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

som inklämda mellan de två fingerstumparna. Svensson var född 1816 och avled vid 69 års ålder.

Det kan tilläggas, att griftegården utvidgades år 1896 och att den nya delen invigdes av stiftets dåvarande biskop, Carl Wilhelm Charleville.

Slutligen utvidgades kyrkogården ytterligare år 1915, genom att stadslägenheten Karlslund och en del av Åkerslund inköptes av pastoratet. Denna nya del invigdes torsdagen den 29 juli i närvaro av stadens prästerskap, präster, som voro församlade i anledning av ett kontraktskonvent i staden, stads och landsförsamlingarnas kyrkoråd m.fl. Invigningstalet hölls av kontraktsprosten J. Svensson som utgick från Job 19:25-27. Efter talet lästes växelvis av de närvarande prästmännen ord om uppståndelsen och livet. Efter psalmsång avslutades akten med "Stilla skuggor" utfört av en avdelning ur Kalmar regementets musikkår.

Signe Ascharp

Infört i Stadens Tidningar d. 10 Aug. 1942

M. 9877:38

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Vid forskning angående äldre tidningar i Eksjö har jag samlat uppgifter, vilka delvis voro införda i Eksjö-tidningen till 80 årsdagen d. 9 dec. 1923.

Dessutom har jag genom att skriva åt norr och söder öster och väster lyckats hopsamla foto av Spaldencrantz, Tryckpressen, boktryckare Nilsson, Kalle Tryckare samt ett brev skrivet av Nilsson vid års ålder.

Dessa uppgifter och foto lånades av stadens tidningar till 100 årsdagen d. 9 dec. 1943.

M. 9877:39.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Samlade uppgifter om Boktryckare och Tryckerier i Gusums Stad och Bygd under äldre tider.

Den förste boktryckaren i vår bygd var, enligt hvad man hittills känner till Kammarherre Arvid Johan Spaldencreutz. Han var född 1782 31/8 å Gusum, student i Upsala 1798 och Lund 1801 9/3; jur. examen 1802 18/12; kammarherre 1817; död 1828 27/3 på Ryningsholm i Hörreda s:n Jönköpings län, Småland. Litteraturidkare.

Han egde ett litet handtryckeri från hvilket han utgaf sina skrifter i små upplagor. Förteckning öfver dessa sällsynta trycksaker är införd i G. E. Klemmings Svensk Boktryckerihistoria 1883 sid 576.

I Klemmings ovan omnämnda arbete angifves, att Spaldencreutz tryckte följande arbeten:

Gusumsbladet. Första saml. ifrån d. 17 juli till och med den 13 aug. 1799. 8 nummer om 2 blad utom 2 blad upptagna af titel och innehållsförteckning.

II

M. 9877:40

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Kärleksdrottningen och de svarta Systrarna.
Fragment af en betymmerlig historia af Fried Schiller
Öfversättning 1800.

Stormarinnan. Original 1800.

För mina vänner 1: delen 30 nummer om 2 blad,
2: delen 1806, i tre häften och 3: delen 1807.

Loftorinnsten af G. F. W. Starke. Öfvers. 1805.

Den genom Ärans förlust Brottsliga
Sann historia af Schiller. Öfvers. 1806.

Kammarherre Spaldencreutz vargift med Maria Catharina Skragge /. 1785 20/10 i Uddevalla. Hon dog 1877 7/7 hos sin dotter Fru Amalia Rentertswärd gift med Major Pontus Rentertswärd Östersköm Eksjö
Deras dotter Honorine Emerentia Augusta Amalia var författarinna.

III

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9877:41.

År 1841 fick Eksjö Stad sitt första boktryckeri, då Kungl. nummerlotteriets i Stockholm gamla attiralj inköptes och hitflyttades af kammarjunkare August Wilhelm Stierngranath. Han utgaf Smålandska Länens Tidning, hvilken dock ej hade någon lång lifslängd. Första numret utkom d. 5 April 1842 och tidningen utdelades hvarje helgfri tisdag kl. 11 f.m. Den hade ett större format än landsortstidningarna i allmänhet 25½ x 38 cm. samt var trespaltig.

I nummer 15 läses:

Regeringen har i skrifvelse d. 20 April uppå anmälan af justitieministern, att boktryckeri blifvit anlagt i Eksjö samt justitieministern derföre förordnat ombud i samma stad att hafva öfver de från det anlagda Boktryckeriet utkommande böcker och skrifter anbefallt statskontoret att å allmänna indragningsstaten uppföra ett arvode af 50 Rdr B:co åt ombudet, från detta år räknadt, samt att på statsministerns requisition utbetala berörde belopp.

M.9877:42.
LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

1843. Lördagen den 20 Maji i nummer 19:

Läs:

Härvarande Boktryckeri
är till salu på förmånliga vilkor. Närmare
underrättelse erhålles af Herr Stadsnotarien J. U.
Wikelius härstädes.

Innevarande Årgångs Tidning upphör med
detta nummer; och ega respektive Prenumeranter
efter af Redaktionen pränumererade lemnat tillkänna-
gifvande att utbekomma deras prenumera-
tions-afgift för återstående del af året emot
uppvisande af deras prenumerationsbevis. Amen!

Redaktionen

Boktryckeriet, som tillhört Kongl. Nummer-
lotteriet användes under den tid Carl Mikael
Bellman har arrendet i dess direktion

V
M. 9877: 43.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

August Wilhelm Stjerngranat f. 27/1 1803 på Upplanda i Vetlanda s:n. Kadett vid Karlberg 1816 28/9; student i Lund 1823 3/10; e.o. kanslist i kanslistyrelsens expedition; kammarjunkare 1827 26/9; litteratör; inköpte ett tryckeri i Stockholm och flyttade det 1841 till Eksjö; utgaf 1842-1843 Småländska Länens Tidning; död ogift 1856 18/8 i Beckseda s:n. i Jönköpings län.

VI

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M.9877:44.

Den 9 December 1843 utgaf Redaktören och Boktryckaren A. Nilsson Ekesjö från sitt tryckeri första nummet af tidningen "Hvad nytt"? Tidningsformat var 18 x 27 cm samt 2 spaltig.

Den skilde sig från många andra landsorts-tidningar derigenom, att den utkom 2 ggr i veckan.

Anmälan. "Hvad nytt"? är en fråga, som man i umgängeslifvet nästan dagligen gör hvarann utan att den tillfrågade alltid kan göra reda för dagens nyheter. Vårt första svar på denna fråga är, att i Ekesjö kommer att utgifvas en tidning, hvars redaktion det skall blifva en hufvudsak att hvarje onsdag och lördag kunna berätta sin publik allt hvad nytt som passerat, både när och fjerran, inom och utomlands, inom och utom provinsen och staden, som kan vara av ett allmännare intresse för orten, och den så erfordras bifoga sina reflexioner alltid med åsidosättande af allt parti-intresse uttalande sin öfvertygelse öppet och oförställdt det må gälla det ena eller det andra politiska partiets, dem som kalla sig liberala eller konservativa.

Tidningen hvars plan och yttre blifver hufvudsakligen lika med detta nummer, kommer

M. 9877: 45

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

med nästa års början, om ej förr att innehålla såväl läns och stiftsunderrättelser och såsom vi hoppas, stadens och ortens kungörelser och annonser. Insända artiklar i ortens angelägenheter eller andra läsvärda bidrag emottages med all tacksamhet. Det utrymme bladet i öfrigt kan lemna, kommer att upptagas af en särskild afdelning, innefattande valda noveller, anekdoter, charader, versstycken och annat småplock och blifva de hufvudsakliga artiklarna i denna afdelning allt framgent hämtade direkte ur utländska tidningar, såvida Prenumerant-antalet blir så stort, att öfversättningskostnaden kan någorlunda betäckas.

Tidningen kommer att utgifvas hvarje onsdag och lördag kl. 2 e.m.; såväl innevarande december månad som nästa år; och emottages prenumeration å tidningen "Hvad Nytt?" för innevarande månad: å Boktryckeriet, i Herr Kapten Stiernspetz gård vid Lilla Torget, samt å Kongl. Postkontoret härstädes med 8 skilling banko och för år 1844 å Boktryckeriet med 2 Rdr. 8 skilling å Kongl. Postkontoret härstädes med 2 Rdr. 32 skilling å öfriga postkontor med 3 Rdr 8 skilling, allt banko, då prenumeranten erhåller

VIII M.9877:46.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

bladet från det ställe der det rekvireras.

Men såsom hvad vi ej vilja förmoda, någon af Herrar Postförvaltare vägra att mot arfvodet 24 skilling banko för året expediera bladet och derå emottaga premumeration, kan Premumeranten öfversända medlen 3 Rdr. 8 sk. Banko jemte uppgift af sitt namn, titel och adress direkte antingen till Kongl. Postkontoret herstädes eller Boktryckeriet då bladet kommer att postdagligen öfversändas till Premumeranten i korsomslag.

De premumeranter inom staden, som önska få bladet sig tillsänt, kunna sådant erhålla mot en afgift af 12 skilling banko för året.

Annonser till bladet böra vara inlemnade å Boktryckeriet senast Tisdags och Fredags eftermiddagar såvida de skola införas i följande dagens tidningsnummer; Intimationskostnaden är 1 sk. banko pr. tryckt rad räknad till 50 bokstäfver; dock införes ingen Annons under 4 sk. banko.

Eksjö den 9 December 1843

Redaktionen

IX M.9877:47
LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Tidningen trycktes på samma gamla träpress som Småländska Länets Tidning. Nilsson hade inköpt densamma af Skolmästare Pettersson å gamla Stadshuset. Pressen drogs med handkraft af bl. a "Hvad Nytts" gamla trotjenare Kalle Tryckare.

Nilsson arbetade mest i tryckeriet under det hans hustru skötte arbetet på redaktionen.

Fru Eleonora Nilsson f. Raab var född i Wexiö 26/9 1814, död i Eksjö 25/5 1895.

Nilsson har själf berättat, att han som 13 årig pojk kom som lärling till akademiska tryckeriet i Lund, hans födelsestad. Der hade den lille vetgirige gossen goda tillfällen till studier, hvilka helt upptogo hans fritid under det hans kamrater voro ute och roade sig på för dem bästa sätt.

Vid 20 års ålder blef han föreståndare för direktör J. P. Lundströms Boktryckeri Jönköping och 5 år senare Redaktionssekreterare vid den lilla lappen Jönköpings Tidning. Sedan blef han extra Redaktör hos Enkan Raab i Wexiö för hennes tidning Wexiöbladet och faktor för hennes tryckeri. 1840 flyttade han till Enkan Skygare, Carlscrona och innehade der samma befattning. 1843 flyttade han till Eksjö, der han

M. 9877:48.

X

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

samma år startade Tidningen "Hvad Nytt?"

Förutom "Hvad Nytt?" utgafs från Nilssons tryckeri en stor mängd småskrifter, visor m.m.

Den lilla tidningen fick ofta af sina kolleger uppbära stickord för sin litenhet, men åtföljdes emellertid ofvan af sina antagonister af epiteten "pigg", "naggande god" etc.

Vid den stora branden 18 Nov. 1856 blef den gamla pressen svårt raserad. Någon utvidgning hade tillföljd af Nilssons små omständigheter förut ej varit möjlig, men nu hade nöden ingen lag. Nu följde utvidgning på utvidgning tätt på hvarandra och snart nog kunde tryckeriet täfla med hvilket småstadstryckeri som helst.

Den 30 Juli 1887 blef litteratören Otto Craelius redaktör för tidningen. Dess sista nummer utkom i juli 1890.

År 1893 afyttrades tryckeriet utom den gamla träpressen, som senare skänktes till Nordiska Museet.

Boktryckaren A. Nilsson var född i Lund d. 9/ 1814. Afled i Eksjö d. 14/7 1905.

Gamle Kalle Tryckare (Karl Johan Karlsson) var småländning. Han var född d. 16/3 1831 i Edshults s:n Jönköpings län och afled i Eksjö d. 30/4 1924.

M. 9877:49.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

En del av dessa uppgifter voro införda i Eksjö Tidningen vid 80 årsdagen den 9 December 1923.

Genom att skriva åt norr och söder öster och väster har jag lyckats hopsamla foto av Spaldencreutz, Tryckpressen, Nilsson, Kalle Tryckare samt brev skrivet av Nilsson vid 85 års ålder.

Dessa uppgifter och foto lånades av stadens tidningar till 100 årsdagen den 9 December 1943.

Signe Asberg

Använda källor:

Kungl. Biblioteket
Riddarhuset
Boktryckareföreningen
samt muntliga och skriftliga uppgifter av Boktryckarnas anhöriga.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

M. 9877:50

I barnkammaren

Min mormor fru Hedda Michelius f. Hedberg f. 1822 i Eksjö, äldst av nio syskon, berättade att på vintrarna då fönsterrutorna voro betäckta med tjock is, tyckte barnen det blev långsamt i barnkammaren då de för den stränga köldens skull måste hålla sig inne. De fördrevo då tiden bl.a med att tina upp isen på rutorna och tillgick det på så sätt, att de omsom satte näsan emot rutan och omsom andades på den, och fingo så småningom små titthål utåt gatan. Dubbelfönster funnos ej på den tiden.

Den som först blev färdig med sitt titthål kallades för Kungen och den som först var färdigklädd på morgonen ropade med hög röst: Hurra för Kungen.

M. 9877:51.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Tomten.

Min mormors tolv år yngre syster Fredrique f. i Eksjö 1834 berättade in i sena ålderdomen med bestämdhet, att hon sett tomten.

Hon och några andra lekte på vinden i föräldrahemmet, guldsmeden Daniel Hedbergs gård 4de kv. n:o 10, belägen där bokhandeln nu ligger Södra Storgatan 11. Rätt som det var ropades upp till dem, att de skulle komma ned och äta.

Alla sprungo, utom lilla Fredrique, som satt, en gunga så högt upp, att hon ej kunde hjälpa sig ner själv. Hon blev så rädd då hon såg, att hon var ensam kvar, att hon skrek högt.

I detsamma fick hon se en liten gubbe med röd mössa som stod och såg på henne och han såg misslynt ut. Antingen tyckte han inte om att han blivit störd eller också var han missnöjd för att de lämnat den lilla ensam.

Hon blev då ännu mera förskräckt och ropade med hög röst: "En liten gubbe med röd mössa, en liten gubbe med röd mössa".

Hon avled i Eksjö vid 80 års ålder år 1914.

Andra personer berättade, att de sett den

M.9877:52.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

lille tomten då han kom pustande, bärande på några halmstrån från grannagården till hennes föräldrahem.

Det har även berättats att i Eksjö funnits gott om såväl tomtar som troll, men vid den stora branden 1856 flydde de till Stensgata.

Även trollen på Loåsen tog sin tillflykt dit, då det började skjutas på Ränneslätt.

M. 9877:53.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Grät till tomten.

I min mormors föräldrahem här i Eksjö var det brukligt, att såväl julafton som nyårsafton och trettondagsafton sätta upp grät på vinden till tomten.
Gröten lades i en liten skål, i denna sattes en träsked till tomten att äta gröten med.
Tomtar äta alltid med träsked.
Denna sed tog mormor med sig från föräldrahemmet till sitt hem, och vi fortsätta med denna gamla sed i vårt hem.

M. 9877:54.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Brudbadet vid Eksjö

En gammal sägen berättar att en flicka boende vid Kvarnarpssjön skulle stå brud. Kort före bröllopet badade hon i sjön och drunknade. Efter denna tragiska händelse och till minne av bruden kallas landområdet däromkring, Brudbadet.

M. 9877:55

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Tallen vid Blåsut

Vid stadslägenheten Karlsberg i dagligt tal kallad Blåsut stod en gammal svartnad knotig barrlös tall. Om denna tall gick den sägen, att om den höggs ned skulle det bli eldsvåda. En vagnmakare Gustafsson byggde sin verkstad på denna plats och byggde så att nedre ~~nedre~~ delen av tallen stod orörd inne i verkstaden och stam och grenar reste sig över taket och syntes på långt håll. Denna egendomliga bebyggelse väckte alltid främlingars uppmärksamhet.

En senare ägare till huset lät hugga ned tallen och omändra det lilla huset till bostad.

Mannen hade ej bott där många dagar förrän den gamla sägnen blev verklighet, han hade glömt stänga av strömmen till ett el. strykjärn, varigenom eldsvåda uppstod.

M. 9877:56.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Botemedel mot sjukdom

Gult silke klipptes fint och blandades i mat som botemedel mot gulsot eller gulsjuka.
Om någon hade "matleda" blandades denne ovetande en huvudlus i maten.
Blod taget vid åderlåtning användes som botemedel mot skärvan. – jag har hört, att på andra håll användes det även mot andra åkommor.
För att driva ut feber så bands en salt sillhalva under vardera foten, fötterna omlindades sedan väl och sillen fick ligga kvar några timmar.
Svåra bulnader skars så lades varm mjölgröt på för att få dem att mogna.
Lungsotspatienter skulle inandas ladugårdsluften samt ångorna av färsk kogödsel.
Min mormor berättade, att hon sett en ung man begagna sig av detta "läkemedel".
"Vockasnare" lades på öppna sår för att läka dem.
Storstyget borrades bort med en trefota–

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9877:57.

panna, det skulle även läsas bort och några mystiska ord mumlades.
Vårtor skulle gnidas med en stulen fläskbit, så försvunno de eller också skulle de tvättas med vattnet i en fördjupning på en jordfast sten på kyrkagården.
I Erikstorpa källa, offerkälla i Flisby socken, södra Vedbo härad, offrades pengar mot sjukdom.

M.9877:58

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Spåkvinna fru.

Fru Engman var spåkvinna och tog bl.a reda på stulet gods.
Till Höörs prästgård var hon kallad för att få reda på en stulen väv, som legat till blekning. Hon rådde, att den bestulna skulle tidigt en morgon stå gömd och bevaka platsen, där väven legat, så skulle hon få se tjuven komma och rulla ihop en väv. Då hon stått en stund såg hon en person rulla ihop en väv. På så sätt fick hon reda på tjuven, som och senare erkände sitt tilltag.
Fru Engman var gift med gördelmakare Engman i Höör.

M. 9877:59.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Sitta i stocken.

Min far född 1838* berättade, att i hans ungdom var det en man som rätt ofta fick avtjäna stockstraff, han satt då i stocken utanför kyrkan. Då folket kom och gick in i kyrkan upprepade han oupphörligt: "Goa herrskapet jag har inte stulit, jag har bara vatt lite fuller".

* i Ekesjö

M. 9877:60

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Kalle Kruse

Då Kalle Kruse besökte marknaderna i Ekesjö i sällskap med sin dansande björn och lilla Kristina Nilsson bodde Kristina och Kruse i verkstadskammaren hos Kruses vän, guldsmedsgesällen Fastberg. Verkstadskammaren var belägen i Ko. Guldsmeden 1 över portgången åt Arendt Byggmästares gata.
Att av min mors barndoms minnen, min mor är född 1849 i Ko. Guldsmeden 1. *

* gammal beteckning 2 ko. no 1.

M. 9877:61.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Friveckan.

Den 24 Oktober började friveckan, såväl jungfrur som drängar skulle då ha en veckas ledighet. Jungfrurna sökte personligen platsen i kommunen; städjan var 5 kronor och voro de då städda för ett år. Ombyte av plats skedde den 24 Oktober eller 24 April. Vid avflyttning bjöds "flyttegröt" (risgrynsgröt) som en liten festlig avslutning den sista kvällen de voro i tjänsten.

M. 9877:62.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Julen blåses in.

Min mor föds 1849 har berättat att i hennes barndom julen blåstes in kl. 12 på julaftonsmiddagen av regementsmusiken som samlades i dåvarande Rådhuset. Musiken placerade sig då i det öppna midfälthuset i övre våningen. Detta var före branden 1856.
På 1920 talet och åtskilliga år dessförinnan brukade Smålands husarers musikkår spela från byggnadet julaftonsmiddagen samt under åtskilliga år även Nyårs, Himmelsfärdsdag kl. 8 på morgonen.

M.9877:63.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Julafton

I fröken Magnhild Brandtbergs morföräldrars hem Bänarp, som ligger i Eksjö landsförsamling, ströddes på julafton halm på golvet i ett av rummen. Mitt i rummet ställdes på golvet en stor kopparbunke, den kallades "kalvhagen" och i den ett ljus som brann på julafton. Sedan stod husfolket och glänta de i dörren för att åse Jesu ankomst.

Fröken Brandtberg är född 1863.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9877:64

Julbjudning

Mormor hade också sin ordentliga julbjudning för sömmerskan, tvätterskan, strykerskan, madam Nordström (som hade skolgossar inackorderade, bodde i Kaxbleckare-gården) - det var ca 12-15 stycken gäster. Denna bjudning brukade vara mellan nyår och trettondagen.
Till middagen klockan 1 var det stort smörgåsbord och därtill en liten snaps i små vinglas, därefter bjöds på lutfisk med potatis och gröna ärter samt mjölksås och smält smör samt hembryggt julöl. Till efterrätt brukade de få kräm av katrinplommon och äpplen eller lingonpäron med vispgrädde och mandelmusslor.
Sedan de ätit middag dansades det kring granen och långdansen gick med lust och glädje genom rummen. Mormor anförde dansen.
Så dracks det kaffe med alla sortens julkakor. Efter kaffet gjordes julleken,

M. 9877:65

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

och pratades om gammalt nytt. Strax
innan gästerna skulle gå bjöds risgryns-
gröt och mjölk. Gröten var garnerad
med kanel i rutmönster.
Den bjudningen var alltid så efterlängtad
ej minst av oss syskon, som alltid fingo
vara med.

M. 9877:66.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Kaffebjudning.

Min farmor var född 1810.* I hennes yngre dar gick man på kaffebjudningar klockan 2, middag åts klockan 12 och aftonvard klockan 6 och man måste vara hemma i tid för att hinna ordna till den.
Sedan blev bjudningarna likt senare så där vid 3 sedan 4 och sen klockan 5 och så till slut vid 6 tiden, vilket det väl varit sedan sekelskiftet men i min barndom var det vanligt vid 5 tiden.

* i Eksjö

M. 9877:67

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Ljusfäst

När ljuset tändes första kvällen på hösten var det vanligt att hantverksmästarna bjödo sina arbetare på fäst. Först bjöds kaffe med mycket och gott dopp, därefter punsch och toddy och kvällen avslutades med supé.
Många roliga historier berättades, sång och musik utfördes. Den kallades ljusfäst.

M. 9877:68

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Eklärering.

Vid kungliga besök, historiska minnesfäster och andra större högtidligheter eklärerades under den mörka åstiden husen i staden.

I varje fönster stod en eller två ljusstakar eller också en armstake, allt efter råd och lägenhet, med tända ljus uti. Vinkelformade träbågar med många ljus uti användes även.

Vid Karl XIIII Johans besök i Eksjö 1820 stod min farmors lille 3 årige broder iklädd röd och vitrandiga kläden på ett bord i portgången Norra Storgatan 29* med ett tänt grenljus i handen. De nedre porthalvorna vord stängda och där innanför stod bordet varpå den lille gossen var placerad, de övre helt öppnade.

Jag kommer mycket väl ihåg hur ljusen strålade i vår lilla stad vid Gustaf Adolfsfästen 1894.

Jag kan ej påminna ning, att någon allmän eklärering förekommit sedan Eksjö fick Elektrisk belysning. Elektriska

* dåvarande I Kv. nr 15-16

M. 9877:69

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Ljuset tändes första gången på kvällen den 15 augusti 1898 och för att beskåda detta evenemang hade alla människor gått man ur huse. I det skarpa vita ljusskenet blevo alla så bleka, att de sågo ut som riktiga spöken.

M. 9877:70

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Lövning och Midsommarfirande

Till midsommarafton var det vanligt, att lövsalen av björkar uppsattes på gårdarna och det förekommer ännu på en del ställen. Så kläddes med löv utanför ledstängerna i trappuppgången samt i kakelugnsöppningar och på spiskåpan i köket, ja för övrigt varhelst löv och blommor kunde placeras i bostaden. Bondpioner (röda pioner) och andra lysande blommor blandade med löv sattes i krukor på bord och hyllor.

På kvällen plockades under tystnad nio sorters blommor att läggas under huvudkudden. Det man då drömde på natten skulle slå in. Likaså hälldes en äggvita i ett glas vatten och de "spåkunniga" kunde då däri utläsa kommande öden.

Att "vara tyst" förekom mycket i äldre tider. Jag kände en gammal vidskeplig dam, som i yngre år många gången varit med därom-

M. 9877:71.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Vi voro några vänner både äldre och yngre, som bådo att få "vaka" tillsammans med henne, som hade erfarenheten inne.

En midsommarafton i slutet av 1890 talet samlades vi så i vår trädgård på kvällen mellan kl. 10 och 11. Där sutto vi alldeles tysta och stilla. Strax efter kl. 12 reste sig den gamla damen och som en vålnad skred hon ut ur trädgården och vi övriga följde efter.

Så tågade vi upp till Stora Torget och därifrån gingo vi genom ett par gator med ögon och öron på spänn, som vi blivit förmanade för att intet skulle undgå oss. Därefter skildes vi åt under tystnad.

Om den gamla damen hade fått några uppenbarelser för det kommande året, så teg hon därmed. Vi andra voro lika okunniga efter vakans slut som före dess början.

Kom man någon gång bjuden till goda vänner på landet fick man ju vara med om dansen på logen och det var mycket roligt. En gammal spelman eller en bonddräng spelade på handklaven eller fiol och stampade samtidigt takten med ena foten och dansen gick med liv och lust, många gånger till ljusan dag.

M. 9877:72.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Lövning.

Förr var det brukligt att på nästan varje gård sattes upp lövsalar av friska björkar till midsommar, samt vid ingångarna till husen sattes även björkar. Ännu i denna dag bibehålles denna gamla vackra sed av många.

M. 9877:73.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Folkskolan

Folkskolan hade sin lokal i gamla Holmströmska huset, ovandt Byggmästares gata 2*; i stora salen övre våningen.

I denna våning fanns även bostad för läraren.

Min mor Fru Hélène Axelsson f. Wickelius f. 1849 är född och uppvuxen i gården midt emot, tvärs över gatan, hörde ofta under sin barndom och ungdom de små nybörjarna stava: "A säjer a, pa säjer pa, a--pa".- B-a-r-m säjer barm h-e-r säjer her, t-i-g säjer tig h-e-t säjer het, säjer Barmhertighet med långt utdragen entonig röst.

* 2dra Kvarteret No 31

M. 9877:74.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Enris och kaffe.

Folkskollärarinnan Mathilda Kjellgren f. i Eksjö 1848 död därstädes 1942 berättade, att i hennes ungdom renades luften i skolsalen på så sätt, att en elev fick tända på en enriskvist och sedan gå rundt omkring i salen och vifta med den så att röken spreds omkring.

En annan person berättade, att det var ansett hedersamt, om det doftade kaffe i hemmet då någon kom på besök. Därför fick jungfrun, då hon brände kaffe gå genom alla rummen och ruska med kaffebrännaren, ju starkare lukt av kaffe det var, dess bättre.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M.9877:75

Stadstjänare

År 1940 kom Eksjö under tingsrätt. Under min mors barndom, hon är född 1849 gick stadstjänare Hansson före rådhusrättens början hela Storgatan genom staden, stannade på bestämda ställen, ringde i en klocka och läste upp vad som skulle före i rätten.

M. 9877:76.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Branden i Eksjö 1856.

En man Kalle i Fällinge kom gående Norra Storgatan mot Torget vid 4 tiden på morgonen d. 18 november 1856 och upptäckte då, att det brann i Guldsmed Svanbergs hus hörnhuset till höger vid Torget och Södra Storgatan. Han skyndade att väcka upp folket, men eller mindre klädda rusade de ut ur sina hem och så fort sig göra lät började släckningsarbetet. Kölden var svår, vattnet frös i sprutorna. Elden grep hastigt omkring sig och snart nog antändes, rådhuset beläget på andra sidan gatan, söder om kyrkan. Då inåg kom min mormor fru Hedda Wickelius fångarna i cellerna under rådhuset, "fångarna fångarna" ropade hon i största förtvivlan. ✝ Då de blevo utsläppta sade de: "Gud välsigne den, som tänkte på oss, men är det lät oss få tacka den som räddade oss från att bli innebrända". Då de suttio i sina celler hade de hört och förstått vad som var å färde. Dessa fångar hjälpte till vid släckningen och nedlade ett energiskt arbete.

✝ [Enl. brev från uppt. 7. 4. 1947 skall här inskjutas:] Men då hade hennes man stadsfiskal Johan Wickelius och stadstjenaren skyndat att befria dem.

II

M. 9877:77

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Rådhusrätten hölls första tiden efter branden i ~~rådman~~ stadsfiskal Johan Wichelius sal + övre våningen 2dra kv. No 1. numera Kv. Guldmeden No 1.
Min mor fru Hélène Ascham* född d. 15 April 1849 talar ännu om hur hon satt på Rådhustrappan in till salen och hörde hur bojorna rasslade då fångarna fördes in och ut.
Tvenne dödsfall inträffade branddagen. Prostinnan Ulrika Eleonora Damelsson född Ascham avled hastigt i hjärtförlamning, samt färgerifabrikör Fredrik Hoffstedt som överansträngde sig vid försök att rädda inventarier i färgeriet beläget på nuvarande Vattentorget.
Hoffstedtska huset** som låg i en trädgård vid Vattentorget räddades. Trädgårdstomten var mycket stor och på denna tomt uppfördes efter branden folkskolebyggnaden, som innehöll fyra stora salar i övre våningen samt fyra i nedre våningen. Norra delen användes för flickorna och södra delen för gossarnas undervisning. Detta hus inköptes senare av snickaremästaren F. J. Karlsson. Huset nedbrann i Februari 1935 varvid ägaren blev innebränd.

** 4:de kv. No 26

* född Wichelius

+ Uppteckaren har i brev d. 7.4.1947 meddelat att han blev rådman först några år senare.

 M. 9877:78. LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Hela södra staden brann ned med undantag av några hus i 3dje kvarteret samt huset No 26 i 4de kvarteret.

Under det förtvivlade arbetet att rädda norra stadsdelen, som var starkt hotad nedhöggs halva huset, fastigheten No 3 i 1sta kvarteret, beläget vid nordvästra delen av Stora Torget, detta hus kallades "Halvan".

Mellan detta hus och nuvarande Eksjö-Tidningens hus No 4 i 1sta kvarteret låg en smal gata kallad Gästagatan. I "Halvans" norra del vid denna gata var en arrestlokal inredd, där fylleristen brukade insättas. Stadens första poliskontor var inrymt i samma hus, där hade också fru Johanna Liedberg mot Torget matservering och krog.

Nära 600 personer blevo husvilla och fingo i denna bedrövelsens tid tak över huvudet hos vänner och bekanta.

De räddade resterna av A. Nilssons boktryckeri iordningställdes i folkskolesalen Holmströmska gården, nuvarande Arendt Byggmästaresgata 2 och där trycktes en liten "lapp" vari redogjordes för branden. Detta tryckalster utkom den 25 November 1856.

M. 9877:79.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Bokhandeln ordnades i ett bostadsrum i Cullins gård numera Norra Storg. 17. (gammal beteckning: 1 kv. nr 38)
Handlanden C. W. Borgs klädes och manufakturaffär flyttades till Aschanska gården nuv. Norra Storgatan 18 (gammal beteckning: 2 dra qv. nr 2 o 3)
Heymanns specerieaffär till societetshuset vid Lilla Torget.
Doktor Millgree hade sin mottagning i Holmska huset vid Stora Torget och apoteket inrymdes i stora salen nedre botten i gamla rektorsgården nuv. Norra Storgatan 23.*
Det blev trångt i hemmen med alla inkvarteringarna, inte minst i köken vid spisen och ibland var det svårt att få pannor och grytor att räcka till.
Så fort sig göra lät anordnade staden en mathållning där alla de brandskadade under flera månader framåt kostnadsfritt fingo hämta sin middag.
Den stora olyckan, som drabbat Eksjö väckte medlidande över hela landet och överallt varhelst det kunde göras anordnades välgörenhetsfester, soaréer, konserter m.m. även insamlingar, såväl in natura som kontanter gjordes.

* gammal beteckning 1 kv. nr 35

M. 9877:80

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Vid en konsert i Göteborg till förmån för de brandskadade i Eksjö deklamerade Herr G. Dahlqvist prologen som var författad av en känd och värderad litteratör därstädes:

Följ med mig bort dit sången gerna far,
Till Smålands bygd den fattiga men rika
På äfventyr och stora namn tillika
Från forntidstima intill nutids dar.
Här tändes mången gnista, som ur härden
I bondens stuga fritt för vinden dref
Och, sen hon törnen genombrutit, blef
Ett ljus, som kastat strålar öfver verlden.

Naturen står som Nordens kämpaminne,
Förmildras plötsligt af ett landskap, den
Sig marken jemnar småningom och än
I ramen utaf granskog fattad inne.
Åt alla sidor hvilket perspektiv:
Än vattendrag dem källan återbördar,
Än sädesfält, som bära flitens skördar,
Och främst en liten stad med rörligt lif.

Här hvila vi med teckningen en stund,
Men när ånyo vi till penseln taga

M. 9877:81

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Än staden brand och nejden synes klaga —
Ett sorgflor skymmer öfver taflans grund.

Det var en natt, för icke längesedan,
En vinternatt... det led mot morgon redan.
På hvalfvet brunno himlens stjernljus stora,
Och snabba strömolnen såg man sig förlora
I lätta skyfttningar. En dimma gömde
Den lilla staden, der han låg och drömde.
Allt var så tyst, det enda ljud, som spordes,
Var när af blåsten någon utflygt gjordes.
Vid stranden böljan under isen frös
Då — höres skri, ett rysligt: Elden lös!

Och knappast voro menniskorna klädda
Och knappast kunno de sig sjelfva rädda.
Från hus till hus sig hastigt spridde flamman
Och lika hastigt störtade de samman —
På torg och gator svallade der vågor,
Ej utaf vatten, men af eld och lågor,
Och morgonsolen stiger upp och skiner
På mången lyckas graf — på rykande ruiner!

Hvad allt du kan af menskokärlek göra,
— En skyndsam hjelp fördubblar gifvens skärf —

M. 9877:82.
LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Så gör, att nöden ej må länge störa
den jämna arbetslidens trägna värf!
Tänk på Förmannens ord, när hjertat blöder
Vid jämmerens åsyn på din lefnadsstig:
"Det goda, som I gjorden edra bröder,
det hafven I, på domens dag, gjort mig."

Vi äro stoftets barn, som gå i skolen,
der nya prof oss ständigt förestå.
Vi äro bubblor, hvilka spegla solen,
men brista, om oss Gud vill andas på.
Den sanna ödmjukheten är vår ära,
som adlar själen och gen öfverljt,
Fördragsamheten är vår hufvudlära
Och hjelpsamheten är vår hufvudplikt.

Framåt den stora menskofloden hastar
Till Tidens mynning — Evighetens haf.
Hvem vet hur Ödet tärningarna kastar,
Förrn det är slut med spelet - vid vår graf?
I dag en annans välfärd svämmas öfver
Af lidande och hopplöst bryderi.
En annan gång du räddning sjelf behöfver
Och då är godt att återgäldad bli.

M. 9877:83.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Gör som när dagen bakom bergens toppar
Sitt öga sluter, och det qvalmigt var!...
Då räknar icke daggen sina droppar,
men vederqvickar hvad försmäktat har.
Din gifmildhet har ej lagt bort sin vana,
Densamma är hon som hon varit förr.
Du följer hjertats känslor dit de mana,
Och ingen klappar fåfängt på din dörr.

I hamnen ligga dina skutor trygga
Och välstånd blomstrar omkring dina torg.
På djerfva framtidsplaner får du bygga
I ro du afundsvärda Göteborg.
Du kan du vill, ty du har öppet sinne
För allting stort och nyttigt i vårt land,
Och länge skall välsignelsernas minne
Med ditt förvaras — efter Eksjö brand.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9877:84.

Guldsmed Swahnbergs dotter fru Jenny Fagerholm har för mig berättat att elden uppkom därigenom, att en lärpojke hos Swahnberg hade varit ute kvällen förut i starkt snöväder och hängt sina kläder att torka framför fyren. Genom gnistor från fyren blevo dessa föremål antända och elden spreds med stor hastighet.

Swahnberg öppnade sedan affär i Timmerby.

M. 9877:85.
LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Eldsvåda.

Vid eldsvådor signalerades med brandhorar, trummades samt klämtades i tornet med storklockan, i vars klapp en lina var fastsatt. Den hängde ned i nedersta tornrummet för att ej tid skulle sinkas med att springa upp för tornets alla trappor.

Klämtningssignalerna vore för norra stadsdelen två klämtslag i följd, för lägenheter i norr och öster två klämtslag i följd med ett efterslag, för södra stadsdelen fyra klämtslag i följd och för lägenheter i söder och väster fyra klämtslag i följd med ett efterslag. I äldre tider sköts även med stadskanonerna.

Var eldsvådan på dagen uthängdes genom tornluckorna en rödflagga åt det håll där elden började. Var den på natten uthängdes en lykta. Till hjälp åt brandkören bildade allmänheten s.k. kedja från något vattenställe till brandplatsen. Brandhinkar fyllda med vatten langades då från man till man till brandstället, och många gånger var det inte många vattendroppar kvar i hinken, då den

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M 9877:86

kom till målet.

Då huset Östralånggatan 5 brann 1888 eller 89 fingo eleverna i stadens alla skolor stå i kedjan flera timmar. jag var en bland dem.

Hinkarna fylldes i ån vid Tåltentorget.

M. 9877:87.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Ångsåg m.m.

Efter branden 1856, då staden skulle återuppbyggas bildade några personer ett bolag, som anlade ångsåg, mjölkvarn och stamp, öster om staden (n.v. Östenström) Bro byggdes från den s.k. Vattengatan till ångsågsområdet.
Min mor Fru Hélène Aschan född 1849 talar än i dag om hur dundret från sågen hördes i hela staden, då där arbetades.
Åbron byggdes om 1925 i detalj alldeles lika med den gamla.
År 1924 hade Svenska Dagbladet en fototävlan om gamla stadsbilden och insände jag ett av mig taget foto av den vackra bron.
Från Kungl. Byggnadsstyrelsen, som granskat de insända fotona, erhöll jag senare brev med anhållan om att få behålla såväl detta foto som andra av mig insända, emedan de voro av betydelse för stadsplanebildningen.
Ångsågen var ett långt rött hus, som låg på samma ställe där det nuvarande Östenström ligger, kanske sågen ombyggdes till bostadshus, - det kan jag ej uttala mig om.

M.9877:88.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Under vistelse i Stockholm för några år sedan fick jag av en gammal Eksjöbo mottaga ett gulnat, brunstet pappersark med följande handskrivna

Hälsning till Eksjö

M. 9877:89.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Helsning till Ekesjö af J. Nybom d. 15/3 58.

Hvad skulle skalden göra här på jorden,
Der halfförstådd han fram sin bana går?
Jo när de ömsom jubla gråta orden
Som han på lutans gyllne strängar slår,
Då sina lifvets sorg och fröjd han öfversätter,
Så fröjdens minut som sorgens nätter
En menskligetens vigde präst han är,
Båd jord och himmel i sin sång han bär.
Som offer på sitt eget bål han stiger
Och åt allt stort och skönt sitt lif han viger.
Hvad fordrar han derför! Ack kärlek bara
Ett hemma ville han så gerna vara
Uti ett fosterländskt ett trofast bröst,
Der längtar han få bo liksom en röst
Utaf en vän, som rösten af en broder,
Som redan seglat bort på fjerran floden.
Så far och jag med lutan i min hand:
Till menskligheten, mitt dyra fosterland
I välljud öfver dessa strängar välla
Ur djupet utaf sångens klara källa.

Jag helsar dig du väna stad och trakt

II

M. 9877:90.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Med odlingens och vettets dubbla makt
Midt i din hjertpunkt sjunger jag din ära,
Den sjelf du dock förstår att bäst uppbära
Du pröfvat mycket och du mycket lidit,
Men af ditt törne kransar åt dig vridit.
Minns du den stund, ditt ödes timma slog.
Det klämtade i tornet slag på slag,
Det ringde samman till en fasans dag.
Och rop och jämmer genom staden drog,
Och elden gick framåt på dina gator,
I segern lik en Romersk Imperator;
Hur barnen sprungo ropande på bröd
Till mödran sjelfva skälfvande af nöd,
Som ägde intet, intet till att gifva
Om än sin egen barm de velat sönderrifva,
Som stodo frysande vid dessa lågor,
Som gingo likt ett upprördt haf i vågor
Och slickade med eldröd tunga mången boning,
Der nyss blott bodde kärlek och försoning.
Der nyss en far ibland de sina satt
Rik af sin kärlek och sin mödas skatt
Och glad förhoppning i sitt hjerta gömde
Och om en lycklig morgondag än drömde.
Men — dagen kom ej — och hans lycka
Den svälgde elden på ett vilddjurs sätt

III

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9877:91.

Liksom en munsbit blott; men blef ej mätt.
Snart åto flammorna hvarannan: en syndaflod
Af hungrig eld gick fram, der staden stod.
Här männen, elementer möttes, elden vann,
En domedag var slutad: Eksjö brann.
Men dånet af dess fall kring norden hördes,
Och tusen händer sträcktes, hjertan rördes
Till tröst, till hjelp i denna farans stund
Mot eld och köld och nöd uti förbund.
Sjelf gick du främst att hjelpa, trösta, rädda
Och nya hem åt dig på askan bädda.
Du visade att lif och ädel bränmen
Blott ädel samhällsanda finns bland männen,
Den fram, liksom en vilgans jernväg går
Till målet — hvarje motstånd nederslår.
Nu likt ett friskt, ett gladt, ett nytändt hopp,
En fenix stigen du ur askan opp
Och nya hem stå fram på gator och på torg
Som vackra flickor, som lagt af sin sorg
Och sjelf du står, vän som en nyvigd brud
Så lifsfull, hoppfull, ödmjuk stödd på Gud.
Och arbetet det är din bröllopps dans,
Välmågan är din vackra myrtenkrans
Och främlingen sin hjessa ödmjukt sänker,
När dig han ser när han din kamp betänker.

M. 9877:92

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

IV

Gud signe dig! Må högsinnt borgardygd
Dig göra rik och älskad i din bygd:
Och huru dagar gå och dagar komma
må du i lycka och i ära blomma!

M. 9877:93.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Följande verser skrivna till invigningen av Eksjö Rådhus har jag många gånger hört min mor med känsla och värme deklamera.

M. 9877:94.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Vid invigningen av Eksjö Rådhus, på Carlsdagen den 28 Januari 1862.

Ett tempel åt Themis inviges i dag;
Tag hyllningen mot, Fru Gudinna!
Ty Konungen, hvars valspråk är: land byggs med lag,
Han vill dig ej husvill här finna.

Förhärjad låg staden och suckande såg
en framtid af sorg och elände.
Då täcktes vår Konung oss komma ihåg,
ett bref med mångtusen oss sände.

Och hjelpsamma händer, att lindra vår sorg,
från fjerran och nära oss räcktes.
Och hus invid hus längsmed gator och torg
liksom af ett trollslag uppsträcktes.

Mest vänligt af alla dock Rådhuset står
vid torget och vidt öfver blickar
på kyrkan, som denna månghundrade år
Guds frid åt församlingen skickar.

M. 9877:95.

II

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

De stå tvenne väktare likt, dessa två,
som trofast ge handen hvarandra,
att enligt sin uppgift till samma mål gå;
fast olika vägar de vandra.

Det målet är samhällets välgång och frid,
som kärlek till pligten blott sänden,
O, måtte vår idoghet stödjas all tid
af Konung och af Rikets-Ständen.

En skål för vår Konung på Carlarnes dag
vi tömma med glädje otvungen,
ty tacksamma hjertan är hela vårt lag.
Ja, lefve den älskliga Kungen.

M. 9877:96.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

brygghus fanns och finnes ännu två stora inmurade grytor och en stor bakugn.
Varje familj hade sina bykgummor som tingades från den ena byken till den andra. Klockan 6 på morgonen kommo de då bjöds de på kaffe och kallt dopp, frukost åts klockan 9 sedan 11 kaffe, kl. 2 middag, kaffe vid 4 tiden, kvällsvard kl. 7. Mellan 4 kaffet och kvälls-varden bjöds de på "aftenval" (aftonvard) som bestod av en 1/2 hålkaka bröd med pålagt smör, ost och sovel, detta brukade de ta med sig hem.

M. 9877:97.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Telefon.

Någon gång i början av 1880 talet provade vi i den stora ängen bredvid vår trädgård vår första telefon, en leksak med två blecklurar med en lång ledning emellan, lurarna tjänstgjorde även som mikrofonen.

Det var som sagt en leksak, men den fungerade ordentligt precis som en vanlig telefon. Den var tillverkad av blecksläga N. G. Wiberg Eksjö.

M. 9877:98

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Den första telefonledningen

inom Eksjö stad anlades i midten av 1880 talet av Ingeniör Hakon Brunius & Co Göteborg.

Ledningen gick från min fars Rådman Georg Ascham kontor Norra Storgatan 18 till fabriken vid nuvarande Östra Långgatan, Kv. Kopparslagaren 1 & 4.

Östra Långgatan var då ännu ej anlagd, ån flöt alldeles intill tomten i öster.

Sedan telefonen var uppsatt samlades under en längre tid mycket folk på kontoret för att få tala och höra i den då för tiden märkvärdiga apparaten.

Den gamla telefonapparaten finns ännu i behåll.

M. 9877:99.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Eksjö stads äldsta bevarade privilegiebrev.

Vid forskning i Riksarkivet år 1922 fann jag datum och årtal 16 mars 1440 till Herr Karl Knutssons stadfästelse av Eksjö stads privilegier. Sökt finnes i Samlingsföreningen.

I "Handlingar rörande Eksjö stad" tryckt år 1866 finnes ej årtal till detta privilegiebrev.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9877:100.

Stadshuset även kallat societetshuset beläget i hörnet av Norra Storgatan och Lilla Torget byggdes i början av 1850 talet av Handlanden Samuel Akerman.
Där var inrymd festivitetsvåning med stor salong i övre våningen mot Lilla Torget, i nedre våningen restaurantlokal m.m. Societetssalongen användes till teatersalong konserter, soaréer, föredrag trolleriföreställningar m.m.
Teatersällskap besökte ofta Eksjö och stannade där längre tid. Familjerna voro angelägna om att få ha teatersällskapens medlemmar som gäster boende hos sig.
Fröken Elvira Ekelin har berättat att hennes mor var kokerska hos fru Johanna Liedberg som skötte matserveringen i Stora Torget 3 beläget i nordöstra hörnet av Torget, "Halvan". Från fru Liedbergs kök därstädes bars den lagade maten i stora bläckbrickor, buljongen i stora kopparkittlar till festivitetsvåningen i Stadshuset. Då fru Liedberg oroade sig för att buljongen ej skulle räcka till om antalet gäster blev större än som var väntat, lugnade fru Ekelin henne med att säga: "Fru lilla så länge det finns vatten tar buljongen inte slut".
Av fru Liedberg beställdes ofta såväl middagar som supéer, vilka serverades i festivitetsvåningen.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9877:101.

Lilla Torget.

har även kallats Hötorget, emedan där på torgdagarna onsdagar och lördagar samt vid marknaderna saluffördes hö och halm. Där fingo bönderna ställa de stora hö-lassen för att ej ta upp för stor plats på Stora Torget.

I husväggarna utmed gatorna funnos järnringar fastsatta som begagnades av lantmännen att fastbinda hästarna vid sedan de kört åkdonen med sina varor ut till torget.

Här i vårt hus vid Storgatan finnes ännu en märla i väggen till sådan ring. Ringen borttogs för endast några få år sedan, emedan förbipasserande ofta om nätterna roade sig med att föra oljud genom att slå den mot väggen.

Försäljning av laggkärl försiggick även på Lilla Torget under den tid det var Hötorg.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9877:102.

Trappor och förstukvistar

Vid Storgatan och Lilla Torget funnos i äldre tiden utanför en del hus förstukvistar med sittbräden, där de gamla stadsborna sutto och konverserade med varandra tvärs över gatan.

Då de nya husen uppbyggdes efter branden 1856 lades vackra förstutrappor av sten eller järn utanför husen. På senare tid ansågs, att de togo för stor plats av trottoaren, varför de så småningom borttogos.

Framför fastigheten nuvarande Kristina Borgen 3 var en förnämlig terrass, som löpte utefter hela huset. Den borttogs på 1890 talet till stor sorg för ägaren Ryttmästare Wilhelm Liljenstolpe.

M. 9877:103.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Nödåren 1868-1869.

Under nödåren 1868-1869 bespisades kringvandrande utsvultna människor, som kommo vanligtvis många i sällskap från de mest nödställda delar av vårt land, dessa kallades för "drifware".
Under regementsmötet samlades på Ränneslätt korgar av utsvultna liggande barn från närgränsande socknar, och fingo de då överloppena vid måltiderna.
I de hus där det fanns brygghus skulle brygghusgrytan alltid stå fylld med varm soppa färdig att delas ut. Här i vår gård ordnade farmor med bespisningen.
I början av 1869 bildades Eksjö stads fruntimmersslöjdsförening. Den hade till uppgift att bereda arbetsförtjänst till behövande. Föreningen inköpte ull, lin och garn, som utlämnades till
spinning, strumpstickning och vävnader.
De färdiggjorda arbetena betalades in natura. Mjöl, gryn och andra matvaror hade ju under detta svåra år mera värde än penningar.
De färdiggjorda arbetena såldes på försälj-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9877:104.

ning ofta i Rådhussalongen. Dessa
försäljningar pågick till inpå 1900 talet
och försiggick alltid i maj månad.
Föreningen existerar fortfarande och vid
jul utdelar föreningen en julgåva till per-
soner, som därvid kunna komma i fråga.
Fröken Elvira Ekelin född 1861 har berättat
för mig, att hennes mor vävde tyg till klän-
ningar åt flickorna i folkskolan. Tyget
var grönt. Hon sade vidare: "Vi behövde ju väl
att få klänningar för vi va' också så fattiga, men
det fick en inte läsas om och vi fick inga".
Vidare berättade fröken Ekelin att i lägenheten
bredvid deras bodde en tunnbindare Granlund
och hans hustru. En dag hörde fru Ekelin
tunnbindaren säga till sin hustru, "du har
väl inte lämnat kvar ett enda gryn i grytan"
"nej det har jag inte" svarade hon. Så tackade
de Gud för maten och tillade: "Gud vet, när
vi få äta oss mätta nästa gång".
Skomakaremästaren J. W. Hentzell berättade att
vägen från Eksjö till Nässjö över Bruarp var
nödhjälpsarbete under denna svåra tid.

M. 9877:105

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Tenngjutareslätt.

Rådmannen och tenngjutaren Nils Erik Justelius född i Ekesjö 1794 död 1868 i Ekesjö, var son till tenngjutaren Nils Justelius född 1757 död 1829. Över denna gamla tenngjutareslätt finnes släktregister.* Från Justelii verkstad har utgått många förnämliga arbeten. En av rådman Justelii döttrar Emelie var gift med en handlande Tesch här i Eksjö. En deras dotter Maria blev fotograf. När hon började sitt yrke hade hon ej medel att sätta upp atelier, utan fotograferade ute på sin morfars gård. Hon satte upp dekorationer på vedbods och visthusväggarna till bakgrund till fotografierna. Hon vann snart många kunder och förtjänade så bra, att hon rätt snart kunde bygga en liten atelier, den var belägen vid södertull. Hon flyttade senare till Linköping, där hon tjänade en stor förmögenhet. Hon har gjort stora donationer till

* i Teschska samlingarna

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9877:106

såväl Linköping som Eksjö. Hon avlad 1936.
Hennes broder Apotekare John Tesch och hans hustru Erica Fjellman, Malmö hå även på ett storartadt sätt ihågkommit Eksjö.

M. 9877:107.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Mössmärket
vid Eksjö Elementarläroverk för gossar.

I första och andra klasserna hade gossarna två eklöf broderade i silver på det svarta sammetsbandet kring skolmössan, som var av mörkblå sammet med skärm. I 3:dje klassen hade de dessutom ett ollon fyllt med silverkord mellan de båda eklöven. Mössan var i övrigt lika. I 4:de klassen hade de en liten krans broderad i silver med en 4 för fjärde och en 5 för femte inuti kransen.
Fröken Ellen Sundholm född 1862 dotter till färgare Sundholm Lilla Torget hade två bröder, som gingo i skolan de sade till henne: Du som är så skicklig att sy kan väl sy våra mössmärken". Då gjorde hon en liten teckning med två ollon för 4:de och tre ollon för 5:te klassen och sade till dem att de skulle gå till rektorn, F. E. Schultz, och fråga honom om han inte tyckte det vore mera enhetligt om märket vore sådant som den lilla skissen. Rektorn gick med på förslaget och så ändrades mössmärket. Det var 1878.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9877:108

Skarpskyttarna.

Skarpskyttarna minns jag sedan min tidigaste barndom.
Under sommaren samlades de iförda sina uniformer på stora torget. Sedan marscherade de under musik och med fana i teten till grannsocknens kyrka, där de åhörde gudstjänsten.
Sedan höll anföraren ett föredrag på kyrkbacken för att värva medlemmar för det frivilliga försvaret. Vid hemkomsten hölls konsert på torget. Min far tillhörde skarpskyttekåren och komponerade för den en marsch* och en "Skarpskyttevals".
Skarpskyttarna hade sina övningar på Vattentorget, Rämmeslätt m.fl. platser. Genom att anordna fester samlade de pengar till diverse omkostnader.

* Skarpskyttemarschen

M. 9877:109

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Mjölktillförsel

I min barndom fanns ej mejerier. En del stadsbor hade landtbruk och kreatur och hade de då mera mjölk än de själva behövde i sina hushåll så såldes den till andra stadsbor, som själva fingo avhämta sin mjölk och kallades då dessa av försäljaren för "mina mjölkhämtare".
Tidigare var det så ondt om mjölk, att om en landtman kom till staden med ett vedlass och en mjölkspann hängande därpå gick veden genast åt, men ofta hände det att de vedlass, som ej hade någon mjölkspann fingo återvända hem osålda.
Vi hämtade vår mjölk här i gården hos farföräldrarna, som också hade landtbruk, Rolandsdam. Här fanns ladugård, stall och svinstia, på vintrarna hade farfar sina djur här hemma i gården, på våren fördes de till Rolandsdam.
En mycket ansedd mjölkförsäljerska var Fru Mina Troberg, som först bodde i Vax-

M. 9877:110

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

klockaregården och senare i Komminister-gården.
Jag minns hur prydlig hon stod och mätte upp mjölken till alla sina mjölkhämtare. Det stora köket i gamla Komministergården var så hemtrevligt, lågt men ljust och på hyllorna glänste den blankskurade kopparn, de gamla ostkaksbunkarna m.m.

M. 9877:III.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

Betesmark.

De som hade kreatur i stan hade dels egna betesmarker och dels arrenderades mark av andra personer, även staden upplät dylik mark.

De kor, som skulle på mulbete norr om staden släpptes om morgnarna ut ur ladugårdarna och gingo av gammal vana till Norrtull där en gumma eller gubbe med en slyga i hand följde dem till betet, skällekon gick i täten med sin pinglande bjällra.

På kvällarna, då korna hämtades hem och de väl voro komna till Norrtull skingrades kreatursflocken och varje ko gick då hem till sin gård och stod där råmande tills någon kom och släppte in henne i ladugården.

M. 9877:112.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Slakt.

Tidigt på morgonen kom slaktaren och stack djuren, - det skedde i portgången där stora krokar voro uppsatta i takstockarna på vilka det slaktade djuret upphängdes. Före slaktet fick man tinga på något kunnigt fruntimmer, som tog hand om räntorna och gjorde dem rena, detta gjordes i ån vid någon klappbrygga.

På hösten vanligtvis i november slaktades i de större hushållen ett nötkreatur en gris samt en kalv. Under årets lopp slaktades av dem som hade kreatur en kalv vid behov.

Vid det stora höstslaktet tillreddes de olika korvsorterna, och då var vanligt, att man till sina vänner skickade smakkorv. På ett stort fat lades då korngrynskorv s.k. pölsa risgrynskorv m.fl. sorter samt några paltar. Smält smör hälldes över det hela, som garnerades med socker kanel och persilje-kvistar, - en servett lades på en bricka och så ställdes fatet därpå och bars rykande varmt till mottagaren.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 9877:113.

Åt oss barn gjorde mormor små pyttekorvar, de voro ungefär 2 dm. långa och tjocka som en fläskkorv och gjordes av förvällda risgryn, lever, ägg och russin, smaksattes med sirap, salt och vitpeppar.

Jag minns då mormor mamma och jungfrurna satte kring ett rundt bord och skar fläskstärningar till metworst och bräckkorv och hur de tävlade om vem som skar de minsta och finaste.

Paltbröd lät vi baka hos en bagerska, hon kom och hämtade ingredienserna och utförde bakat hemma hos sig, men hon själv fick det färdigt som hon kom med det.

Paltbrödskakorna hängdes upp på stakar i kökstaket att torkas.

M. 9877:114.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Limkokning

Av s.k. limläder kokades lim. Limläder bestod av avfall från hudar och skinn såsom mular, öronkuntar och svansar. Avfallet hopsamlades i större kar med kalkvatten uti. Före kokningen upptogs avfallet och vaskades rent, varefter det kokades. Upphälldes därefter i avlånga plåtlådor att stelna till viss grad. När så skett uppgrävdes massan och skars med fin ståltråd i lagom tjocka skivor, vilka utbreddes på i stora träbågar uppspända nät, för att torka.

M. 9877:115.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Byk och tvätt.

Storbykar hade vi 3 à 4 om året, dessemellan tvättades när så behövdes. Ungefär 3 veckor före jul gjordes jul-tvätten. En byk räckte tre dagar, första dagen stukades de vita kläderna, som skulle läggas i bykkaret och ösas med lut av björkaska. Askan låg i en säck i botten på karet och kokande vatten östes över kläderna, detta kallades att varmbyka, andra dagen östes kläderna med kall lut. Vid nedre kanten på karet var ett hål varigenom luten rann ned i en balja. Kulörta kläder samt ylle tvättades andra dagen. På kvällen avtappades luten från karet en plugg sattes i tapphålet och vatten hälldes i karet, så att det stod över kläderna till morgonen därpå. Tredje dagen var klappdagen och hur kallt det än var så kördes byken till någon av klappbryggorna, emedan gummorna ansågo att tvätten ej blev ordentligt sköljd om den ej klappades och sköljdes i rinnande vatten.

Tvättplan fanns ej vid alla bryggor. I vårt

M. 9877:116

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Nattväktarna.

I min barndom gingo nattväktarna och ropade ut tiden. Det rop jag mest kommer ihåg var: "Klockan är 10 slagen", men fortsättningen på ropet, "för eld och brand och fiendehand bevare Gud båd stad och land", var då borttagen.
Nattväktarna slutade att ropa då kontrollerna infördes år 1889. Mellan vaktturerna på natten vilade väktarna i en cell i poliskontoret på en träbrits med en träkubbe till huvudgärd. På den lades nattväktarekappan till underlag.
Juldags och nyårsmorgon gingo nattväktarna omkring och sjöngo utanför husen en julpsalm. På många ställen blevo de bjudna på glögg.
Det var alltid många både stora och små som följde med och sjöngo. Om följet skrämde för mycket och störde sången så sade nattväktare Strömberg: (även tingshusvaktmästare) "om inte barnarna vill va tösta, så får di låta bli". Glögg bjöds ned i cellen och pojkarna fingo då en skvätt också.

M. 9877:117.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Surebrunn

var en hälsobrunn belägen söder om staden t. v. om Vetlandavägen. Denna brunn omtalades redan i midten av 1700 talet och ansågs dess vatten vara mycket verksamt mot åtskilliga sjukdomar.

I brunnshuset anordnades fäster och danstillställningar där såväl gamla som unga samt även barnen fingo vara med och roa sig.

Ända in på 1890 talet användes brunnen som hälsobrunn.

Surebrunnsområdet är numera bebyggt med bostadshus.

M. 9877:118
LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Spelejocke.

I "Kappen" numera Norra Storg. 47 bodde på 1880 talet Spelejocke, han brukade spela på fästtillställningarna vid Sune-brunn. "Kappen" var ett båtsmanshus, som fanns kvar sedan Eksjö var sjö och stapelstad med hamn i Döderhultsvik numera Oscarshamn.
Ett båtsmanshus finnes ännu kvar beläget ~~vid~~ Arendt Byggmästaresgata 14.

M. 9877:119.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Brunnar.

På nästan alla gårdar i staden funnos brunnar. Vattnet vevades upp i ämbar.

Senare började man använda pumpar av järn eller trä. Brunnarna överbyggdes då med ett s.k. brunnskar, i vars midt pumpinrättningen var placerad.

I norra rådhusbacken fanns en pumpa, en i Nybrogatan, mellan d.v. Boktryckare Nilssons och Rådman Justelius fastigheter, även en i Köpmangatan mellan d.v. Hernlundska gården och Järnvägshotellet, nära intill S. Storg. Dessa fingo begagnas av allmänheten.

På gårdar där det fanns särskildt gott dricksvatten hämtade också andra, icke där boende personer vatten, men då fingo de, som begagnade sig därav enlägga en liten vattenavgift till underhåll av brunnen, t.ex. rensning av brunnen, nytt brunnskar m.m. då sådant behövdes. Jag minns, att på Fabrikör Sundgrens gård n.v. Norra Storgatan 38 vord alltid på e.m. många vattenhämtare samlade.

De flesta brunnar igenledes sedan vatten-

M. 9877:120.
LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

ledningen blivit färdigbyggd år 1898.
Järnhandlanden Nyrén Norra Storgatan 20 fyllde sin brunn bl.a med urgamla kontorsböcker som de ville bliva med.
Åvatten hämtades; i vattenkärra som stod i portgången alltid fylld med vatten. På lördagsmorgon hämtades alltid friskt vatten från ån att koka ärtorna uti brunnsvattnet antogs ej duga, emedan de då blevo hårda.

M. 9877:121.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Källor

Där stadsborna hämtade sitt dricksvatten var Bykvarnskällan, Hoffstedts källa samt Björndahls källa. Den förstnämnda var den förnämsta. Den var belägen på Bykvarnsområdet med härliga ängsmarker och björkar omkring. På denna plats ligger nu Källdalen nr 2 och i dess trädgård den forna källan, som lades igen vid bebyggelse av denna tomt år 1935.

Kl. 6 på sommarmorgnarna gingo vi under vår barndom med vår far dit och drucko det kalla friska kristallklara vattnet och detta hämtade vi själva upp. Glaset sattes i en ståltrådsställning och i denna var fästad en ståltråd ungef. 1 m. lång så att man räckte ned.

Ofta sammanträffade man där med vänner och bekanta som voro ute i samma ärende.

Då dricksvattnet hämtades om vintrarna satt alltid någon av oss syskon på kälken och höll fast vattenflaskan.

Hoffstedts källa var belägen vid ån i den s. k. skolträdgården nedanför Ålderdomshemmet

M. 9877:122.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

midt Nässjövägen.

Björndahls källa var belägen vid ån i Kull-Tornbloms trädgård. Till dessa båda källor fanns en spång från Vattentorget, dessa källor lades igen då ån reglerades i början av 1900 talet.

M. 9877:123.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Åbroar, klappbryggor, brandvakar och vattningsställen

Alla åbroar inom staden voro på ömse sidor försedda med träräcken, utom norra åbron som hade, och fortfarande har stenpelare förenade genom järnkedjor. Vid Östersköm finns ännu ett broräcke av gamla typen kvar.
Vid varje bro fanns klappbrygga, brandvak och vattningsställe. Klappbryggorna och brandvakarna voro byggda av grova timmerstockar. Då ån reglerades i början av 1900 talet borttogs bryggorna och klapphus byggdes i såväl södra som norra stadsdelen.
Brandvakarna voro byggda som en snöplog och skulle alltid hållas öppna.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M.9877:124.

Kräftor

I min mors barndom och ungdom vistades hon ofta på Äppleholm vid sjön Rönnen i Sandsjö socken. Den ägdes då av hennes morbror lantmätare Wilhelm Hedberg.

Fiskaren på Äppleholm och hans gumma sålde rensade kräftstjärtar kannvis (1 kanna = 2 2/3 l.) för en krona kannan. Kräftsmöret saltade de med och använde själva. "Då ä precis så en kan slita opp läpa" (läpparna) berättade fiskaren. Även de rensade nämligen kräftorna med hjälp av tänderna.

Kari i Trollen och hennes son, bodde i norra Trollhuset i Eksjö sysslade med fiske och kräftfångst. Hon sålde fina honkräftor för 10 öre tjoget. Det var på 1880 och början av 90 talet.

Järnhandlanden P.G. Nyrén Eksjö som avled 1891 arrenderade på sin tid fisket i Peretorpsgölen där fanns gott om kräftor och de voro ovanligt stora, precis som små hummer.

M. 9877:125.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Utfärder

Eksjöborna reste mycket ut på söndagarna till omgivningarna t.ex Stumagata och Stumhatt, Svåsaberget och Skogsaberget. De åkte då i löfklädda höhäckar men ibland gingo de till fots.

I Bjässarp invid Stumagata kunde den medhavda matsäcken utökas med mjölk, potatis samt körsbär, - potatisen kokades i köket på Bjässarp.

Under regementsmötena vandrade såväl stads som landsbor om söndagarna till Rämmeslätt för att åhöra fältgudstjänsten. Ofta stannade de kvar där hela dagen och på aftonen dansades och sjöngs med liv och lust, "i Eksjö stad på Rämmeslätt, där går en äkta glad polkett - - - -